

JULITA ZAWADZKA*

CZY POTRZEBNA JEST NOWELIZACJA PRZEPISÓW O PRZEDAWNNIENIU ROSZCZEŃ KONSUMENTÓW?¹

I. WPROWADZENIE

W 2018 r. zostały znowelizowane przepisy kodeksu cywilnego² o przedawnieniu roszczeń przedsiębiorców wobec konsumentów³, ale nie tej nowelizacji będzie dotyczyło to opracowanie. Jego celem jest postawienie pytania, czy jest potrzebna kolejna zmiana przepisów kodeksu cywilnego o przedawnieniu konsumenckim, tym razem dotycząca roszczeń przysługujących konsumentom wobec przedsiębiorców, a ściślej rzecz ujmując, początku biegu przedawnienia tych roszczeń. Postawienie tego pytania uzasadnia treść dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich⁴ oraz interpretacja jej przepisów dokonywana przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: TSUE). Zbyt częste i pochopne zmiany obowiązującego prawa nie służą oczywiście pewności obrotu prawnego i przewidywalności prawa, jednak zanim powie się stanowcze „nie” kolejnym nowelizacjom, należy krytycznie spojrzeć na trudności, które powstały na tle stosowania obecnych przepisów w kontekście dyrektywy nr 93/13. Poniżej zostanie przedstawiony aktualny stan prawny i propozycja jego ewentualnych zmian, ale głównym

* Autorka jest doktorem nauk prawnych, adiunktem w Katedrze Prawa Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, adwokatem; ORCID: 0000-0002-9255-7468.

¹ Artykuł stanowi rozwinięcie tez przedstawionych podczas X Jubileuszowej Międzynarodowej Konsumenckiej Konferencji Naukowej *Współczesny rynek konsumenta — sprzedaż i usługi*, zorganizowanej w dniach 15–16 czerwca 2023 r. w Krakowie przez Katedrę Prawa Cywilnego, Gospodarczego i Prywatnego Międzynarodowego Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz Stowarzyszenie Rzeczników Konsumentów.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.); dalej: k.c.

³ Zob. art. 117 § 2¹ i art. 117¹ k.c. dodane na mocy art. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1104).

⁴ Dz. Urz. WE L 95 z 21.04.1993 r., s. 29; dalej: dyrektywa 93/13.

celem opracowania jest zwrócenie uwagi na problem i wywołanie szerszej dyskusji na temat tego, czy przepisy o początku biegu przedawnienia roszczeń konsumentów wobec przedsiębiorców powinny zostać znowelizowane, a jeśli tak, to w jaki sposób.

Obowiązujące przepisy kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń okazują się problematyczne dla dochodzenia przez konsumentów roszczeń związanych ze stosowaniem niedozwolonych postanowień w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c.⁵ w umowach długoterminowych. Trudności te są najbardziej nagłośnione w sprawach dotyczących umów kredytowych, ale z prawnego punktu widzenia problem jest taki sam w przypadku długoterminowych umów o charakterze inwestycyjnych, w tym umów ubezpieczenia z elementem inwestycyjnym, a także wszystkich innych umów długoterminowych łączących konsumenta z przedsiębiorcą, na których podstawie konsument spełnia świadczenia na rzecz przedsiębiorcy. W razie stosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonych postanowień w umowach rodzących takie długoterminowe stosunki prawne, przedawnienie roszczeń może stanąć na przeszkodzie zaspokojeniu roszczeń konsumenta, gdy konsument zdecyduje się dochodzić tzw. roszczeń restytucyjnych, a więc roszczeń o zwrot świadczeń spełnionych na rzecz przedsiębiorcy na podstawie takich niedozwolonych postanowień umownych. Taki stan budzi zaś wątpliwości co do jego zgodności z celami dyrektywy 93/13.

II. POCZĄTEK BIEGU PRZEDAWNIEŃ ROSZCZENIA KONSUMENTA O ZWROT ŚWIADCZENIA NIENALEŻNEGO — OBOWIĄZUJĄCY STAN PRAWNY

Należy zacząć od przypomnienia kilku kwestii podstawowych, aby zarysować źródło powstałych trudności. Po skróceniu w 2018 r.⁶ terminów przedawnienia,

⁵ Od dnia 1 stycznia 2021 r. przepisy art. 385¹–385³ k.c. znajdują zastosowanie także do umów zawieranych przez przedsiębiorców z osobami fizycznymi, jeśli umowy te są związane bezpośrednio z działalnością gospodarczą takich osób, ale z treści umowy wynika, że nie ma ona dla osoby fizycznej charakteru zawodowego, wynikającego w szczególności z przedmiotu wykonywanej przez nią działalności gospodarczej, udostępnionego na podstawie przepisów o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (art. 385⁵ k.c.). Niniejsze opracowanie dotyczy jednak uprawnień konsumentów w świetle dyrektywy 93/13, zaś w rozumieniu jej art. 2 pkt b konsumentem jest osoba fizyczna, która w umowach objętych dyrektywą działa w celach niezwiązanych z handlem, przedsiębiorstwem lub zawodem. Dlatego zakresem rozważań nie będą zasadniczo objęte umowy, do których odnosi się obecny art. 385⁵ k.c. W dniu 7 stycznia 2024 r. wejdzie ponadto w życie nowelizacja art. 385⁵ k.c. (zob. art. 51 pkt 1 ustawy z dnia 14 kwietnia 2023 r. o konsumenckiej pożyczce lombardowej, Dz. U. poz. 1285), na mocy której jego obecna treść zostanie oznaczona jako § 1 i zostanie dodany § 2 o brzmieniu: „Przepisy dotyczące konsumenta, zawarte w art. 385¹–385³, stosuje się do osoby fizycznej prowadzącej gospodarstwo rolne w rozumieniu art. 6 pkt 4 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz. U. z 2023 r. poz. 208, 337 i 641)”. Część osób objętych zakresem podmiotowym nowego § 2 ma status „konsumenta” w świetle dyrektywy 93/13 (jak również w świetle art. 22¹ k.c.), ale badanie poprawności i celowości nowego art. 385⁵ § 2 k.c. to również temat wymagający odrębnej dyskusji.

⁶ Zob. art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1104).

roszczenia konsumenta wobec przedsiębiorcy przedawniają się w terminie podstawowym sześciu lat, a roszczenia o świadczenia okresowe — trzech lat (art. 118 k.c.). Termin ten biegnie od wymagalności roszczenia (art. 120 § 1 k.c.)⁷, ale jeśli wymagalność roszczenia zależy od podjęcia przez wierzyciela określonej czynności, bieg przedawnienia nie zaczyna się z dniem rzeczywistej wymagalności roszczenia, lecz z dniem tak zwanej hipotetycznej wymagalności, czyli w dniu, w którym roszczenie hipotetycznie stałoby się wymagalne, gdyby wierzyciel podjął tę czynność w najwcześniejszym możliwym terminie i tym samym, gdyby doprowadził do postawienia roszczenia w stan wymagalności w najwcześniejszym możliwym terminie (art. 120 § 1 zdanie drugie k.c.)⁸. Regulacja wiążąca początek biegu przedawnienia z hipotetyczną wymagalnością znajduje zastosowanie przede wszystkim do roszczeń wynikających z zobowiązań zaliczanych do kategorii zobowiązań bezterminowych, czyli tych, w których termin wymagalności roszczenia nie wynika ani z ustawy, ani z właściwości czynności prawnej i dopiero wierzyciel musi wezwać dłużnika do spełnienia świadczenia, aby roszczenie stało się wymagalne, a gdy to nastąpi, roszczenie staje się wymagalne niezwłocznie po wezwaniu (art. 455 k.c.)⁹. Ta regulacja początku biegu przedawnienia nie znajduje jednak zastosowania do wszystkich roszczeń wynikających z zobowiązań bezterminowych, ale tylko do tych spośród nich, których termin przedawnienia i początek jego biegu nie są uregulowane w sposób szczególny. Przykładowo, zobowiązania z tytułu naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym również są zobowiązaniami bezterminowymi, ale termin ich przedawnienia i początek biegu przedawnienia są uregulowane osobno (art. 442¹ k.c.).

Bieg przedawnienia roszczenia, którego wymagalność zależy od wezwania dłużnika przez wierzyciela do spełnienia świadczenia, rozpoczyna się zatem wtedy, gdy roszczenie hipotetycznie stałoby się wymagalne, gdyby wierzyciel w najwcześniejszym możliwym terminie wezwał dłużnika do spełnienia świadczenia. Należy zatem ustalić, jaki jest najwcześniejszy możliwy termin wezwania dłużnika do spełnienia świadczenia. Przez „najwcześniejszy możliwy termin” w świetle art. 120 § 1 zdanie drugie k.c. należy rozumieć pierwszy dzień, w którym skuteczne podjęcie czynności przez wierzyciela było z prawnego punktu widzenia dopuszczalne¹⁰. Tym mo-

⁷ Pomijam — jako pozbawioną znaczenia dla dalszych rozważań — kwestię początku biegu przedawnienia roszczeń o zaniechanie, która uregulowana jest odrębnie w art. 120 § 2 k.c.

⁸ Zob. m.in. R. Klimek: *Dyskusyjne problemy przedawnienia roszczeń*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2006, z. 3, s. 645–646; P. Machnikowski (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2021, art. 120, nb 3; P. Sobolewski (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy (red. serii) i W. Borysiaka (red. tomu), Warszawa 2023, art. 120, nt 5, Legalis; R. Strugała (w.): *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy księgi I KC*, t. I, *Komentarz*, pod red. P. Machnikowskiego, Warszawa 2022, art. 120 k.c., nb 1, 13, Legalis.

⁹ B. Kordasiewicz (w.): *System prawa prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Warszawa 2019, s. 755–756; P. Sobolewski (w.): *Kodeks..., op. cit.*, art. 120, nt 4, Legalis; M. Saczywko, M. Mataczyński (w.): *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1–352*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2021, art. 120, nb 3, Legalis.

¹⁰ O znaczeniu sformułowania „najwcześniejszy możliwy termin” zob. szerzej P. Księżak: *Początek biegu terminu przedawnienia roszczenia o wykonanie zapisu*, Przegląd Sądowy 2005, nr 1, s. 79–80. Należy się zgodzić

mentem jest z reguły chwila, gdy roszczenie powstało. Zanim bowiem roszczenie powstanie, wszelkie wezwania do wykonania nieistniejącego jeszcze obowiązku świadczenia byłyby przedwczesne i pozbawione skutków, ale od chwili, gdy roszczenie powstało, wezwanie do spełnienia świadczenia skierowane przez wierzyciela do dłużnika nie byłoby już przedwczesne i bezskuteczne, zatem to właśnie jest najwcześniej możliwy termin wystosowania do dłużnika wezwania do spełnienia świadczenia¹¹. Hipotetyczna wymagalność roszczenia jest więc zależna od obiektywnych cech danego roszczenia i spełnienia przesłanek jego powstania, nie zaś od takich okoliczności, jak cechy wierzyciela, zachowania wierzyciela, czy też szerzej: okoliczności leżące po stronie wierzyciela¹².

Do kategorii zobowiązań bezterminowych zalicza się często zobowiązania z tytułu nienależnego świadczenia¹³. W doktrynie i orzecznictwie kwestia kwalifi-

z autorem, że w języku polskim ten sam zwrot „mieć możliwość” jest używany dla oddania dwóch różnych znaczeń: zarówno dysponowania faktyczną możliwością („być w stanie podjąć określone działanie”), jak i dysponowania uprawnieniem do podjęcia określonego zachowania. W języku polskim nie ma bardziej precyzyjnych terminów, które oddawałyby wyłącznie to pierwsze albo wyłącznie to drugie znaczenie, a tymczasem w art. 120 § 1 zdanie drugie k.c. pojęcie „możliwości” zostało użyte tylko w jednym z tych znaczeń — tym drugim. Doskonałszy jest pod tym względem język niemiecki, w którym inne znaczenie ma słowo *können* („móc” w znaczeniu „potrafić”, „mieć faktyczną możliwość”), a inne — słowo *dürfen* („móc” w znaczeniu „mieć przyzwolenie”, a w sferze prawnej — „mieć prawne przyzwolenie”). Trafnie też zauważa P. Księżak, że za takim rozumieniem art. 120 § 1 zdanie drugie k.c., według którego przepis ten odwołuje się do sytuacji braku prawnych przeszkód do skutecznego podjęcia czynności przez wierzyciela, a nie braku faktycznych przeszkód po stronie wierzyciela, przemawia m.in. treść art. 121 pkt 4 k.c. Istnienie po stronie wierzyciela faktycznych przeszkód w dochodzeniu roszczenia nie ma co do zasady wpływu na przedawnienie; dopiero wystąpienie szczególnych przeszkód (przybierających rozmiary siły wyższej) powoduje, że przedawnienie nie biegnie (P. Księżak: *Początek...*, *op. cit.*, s. 81).

¹¹ Zob. Z. Klafkowski: *Przedawnienie w prawie cywilnym*, Warszawa 1970, s. 73; R. Klimek: *Dyskusyjne...*, *op. cit.*, s. 646; P. Księżak: *Bezpodstawne wzbogacenie. Art. 405–414 k.c. Komentarz*, Warszawa 2007, art. 410, nb 73, Legalis; M. Pyziak-Szafrnicka (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, pod red. M. Pyziak-Szafrnickiej, P. Księżaka, Warszawa 2014, s. 1199.

¹² P. Księżak: *Bezpodstawne...*, *op. cit.*, art. 405, nb 74, Legalis; T. Pałdyna: *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2012, s. 142–143; P. Zakrzewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 117–125*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, LEX/el. 2019, art. 120, nt 5; P. Machnikowski (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, art. 120, nb 3, Legalis; R. Strugała (w:) *Zobowiązania...*, *op. cit.*, art. 120 k.c., nb 22, Legalis; por. też M. Pyziak-Szafrnicka (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1199, 1200. W orzecznictwie zob. wyrok SN z dnia 24 kwietnia 2003 r., I CKN 316/01, OSNC 2004, nr 7–8, poz. 117, z głosem częściowo krytyczną M. Lemkowskiego, OSP 2005, z. 7–8, poz. 94; uchwałę SN z dnia 26 listopada 2009 r., III CZP 102/09, OSNC 2010, nr 5, poz. 75, z częściowo krytyczną głosem M. Warcińskiego, Przegląd Sądowy 2010, nr 6, s. 101 i n.; uchwałę SN z dnia 2 czerwca 2010 r., III CZP 37/10, OSNC 2011, nr 1, poz. 2; wyrok SN z dnia 8 lipca 2010 r., II CSK 126/10, Legalis; wyrok SN z dnia 16 grudnia 2014 r., III CSK 36/14, OSNC 2016, nr 1, poz. 5; wyrok SN z dnia 9 lutego 2017 r., IV CSK 171/16, Legalis, oraz postanowienie SN z dnia 29 maja 2020 r., V CSK 556/19, Legalis.

¹³ L. Stecki: *Opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych*, Poznań 1970, s. 94; W. Dubis, E. Jaroń: *Odsetki za opóźnienie co do nienależnego świadczenia*, Rejent 2000, nr 1, s. 94–96; P. Księżak: *Bezpodstawne...*, *op. cit.*, art. 405, nb 71, Legalis; T. Wiśniewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2018, s. 1171; P. Zakrzewski (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, art. 120, nt 17; W. Popiołek (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021, art. 455, nb 6, Legalis; A. Janiak (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022, art. 455, nb 4, Legalis. W orzecznictwie zob. m.in. wyrok SN z dnia 3 kwietnia 1998 r., III CKN 436/97, Legalis; wyrok SN z dnia 28 kwietnia 2004 r., V CK 461/03, Legalis; uchwałę SN z dnia 26 listopada 2009 r., III CZP 102/09, OSNC 2010, nr 5, poz. 75, z częściowo krytyczną głosem M. Warcińskiego, Przegląd Sądowy 2010, nr 6, s. 101 i n.; wyrok SN z dnia 8 lipca 2010 r., II CSK 126/10, Lega-

kacji roszczeń o zwrot świadczenia nienależnego do kategorii roszczeń z zobowiązań bezterminowych nie jest jednak rozstrzygana jednolicie. Obok zapatrywania aprobowanego taką kwalifikację prezentowany jest też pogląd, w którego świetle wymagalność roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia zależy od rodzaju kondykcji: w przypadkach *condictio indebiti* i *condictio sine causa* termin spełnienia świadczenia wynika z właściwości zobowiązania (zob. art. 455 k.c.) i następuje już w chwili spełnienia świadczenia, ponieważ ma ono charakter świadczenia nienależnego już od chwili jego spełnienia; bezterminowy charakter mają natomiast roszczenia o zwrot świadczenia oparte na *condictio causa finita* i *condictio causa data causa non secuta*, a więc w tych przypadkach wymagalność roszczenia zależy od wezwania dłużnika przez wierzyciela do spełnienia świadczenia i następuje niezwłocznie po tym wezwaniu¹⁴. Zgodnie z tym zapatrywaniem roszczenie o zwrot świadczenia, które było nienależne od samego początku, jest wymagalne od momentu powstania roszczenia, a zatem jego wymagalność nie jest uzależniona od wezwania dłużnika przez wierzyciela do spełnienia świadczenia. Tym samym, początek biegu przedawnienia roszczenia nie jest uzależniony od hipotetycznej wymagalności, ale następuje **już w momencie spełnienia świadczenia nienależnego** (por. art. 120 § 1 zdanie pierwsze k.c.)¹⁵.

W razie stosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonych postanowień w umowach zawieranych z konsumentami to właśnie na przepisach o nienależnym świadczeniu najczęściej opierają się roszczenia konsumentów (roszczenia o zwrot nienależnie uiszczonych na rzecz przedsiębiorców opłat, prowizji *etc.*)¹⁶. Jeśli rosz-

lis; wyrok SN z dnia 23 maja 2013 r., IV CSK 644/12, Legalis; wyrok SN z dnia 9 lutego 2017 r., IV CSK 171/16, Legalis.

¹⁴ W doktrynie zob. P. Drapała: *Roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia. Glosa do wyroku SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00*, Przegląd Prawa Handlowego (dalej: PPH) 2003, nr 2, s. 49–50; J. Jastrzębski, A. Koniewicz: *Wymagalność roszczeń*, PPH 2006, nr 5, s. 41; W. Borysiak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy (red. serii) i W. Borysiaka (red. tomu), Warszawa 2023, art. 455, nt 23–25, Legalis; P. Sobolewski (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, art. 120, nt V, Legalis; zob. też A. Janiak: *Glosa do wyroku SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00*, Państwo i Prawo 2002, z. 8, s. 107; w orzecznictwie wyrok SN z dnia 22 marca 2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001, nr 11, poz. 166; uchwała SN z dnia 2 czerwca 2010 r., III CZP 37/10, OSNC 2011, nr 1, poz. 2; wyrok SN z dnia 14 listopada 2013 r., II CSK 104/13, OSNC 2014, nr 7–8, poz. 82, z głosą krytyczną J.P. Naworskiego, Glosa 2015, nr 3, s. 24 i n.; wyrok SN z dnia 30 stycznia 2014 r., IV CSK 237/13, Legalis; wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 760/15, Biuletyn Sądu Najwyższego (dalej: Biul. SN) 2016, nr 10; wyrok SN z dnia 21 lipca 2017 r., I CSK 718/16, Legalis; wyrok SN z dnia 29 września 2017 r., V CSK 642/16, Legalis.

¹⁵ Niejasne jest w tym zakresie stanowisko W. Serdy, który stwierdza, że bieg przedawnienia roszczeń o zwrot nienależnego świadczenia rozpoczyna się w chwili powstania kondykcji (nie zaś niezwłocznie po ich powstaniu), ale jednocześnie wyprowadza ten wniosek z art. 120 § 1 zdanie drugie k.c. (zob. W. Serda: *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988, s. 261).

¹⁶ Trzeba jednak mieć na uwadze, że nie jest to jedyna możliwa podstawa prawna roszczeń konsumenta wynikających ze stosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonych klauzul w umowie zawartej z konsumentem. Zob. J. Pisuliński: *Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE* (w:) *Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE*, pod red. M. Romanowskiego, Warszawa 2017, s. 109, przyp. 71; J. Zawadzka: *Dochodzenie przez konsumenta roszczeń związanych ze stosowaniem opłat alokacyjnych w umowie ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Monitor Prawniczy 2023, nr 4, s. 247–248.

czenie konsumenta polega na żądaniu zwrotu świadczenia nienależnego, gdyż spełnionego na podstawie klauzuli niedozwolonej, odpowiedź na pytanie o początek biegu przedawnienia takiego roszczenia będzie inna w świetle każdego z przedstawionych wyżej poglądów na kwestię wymagalności roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego. Zgodnie z pierwszym stanowiskiem, kwalifikującym wszystkie roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego do kategorii roszczeń z zobowiązań bezterminowych, bieg przedawnienia roszczenia konsumenta powinien się rozpoczynać niezwłocznie po powstaniu roszczenia, ponieważ wtedy roszczenie konsumenta stałoby się wymagalne, gdyby od razu po jego powstaniu przedsiębiorca został wezwany przez konsumenta do zwrotu świadczenia nienależnego. Natomiast w świetle drugiego stanowiska, różnicującego moment wymagalności roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego w zależności od rodzaju kondycji, należałoby w pierwszej kolejności rozstrzygnąć, czy świadczenie spełnione przez konsumenta było od początku nienależne, czy też stało się nienależne dopiero następnie, po jego spełnieniu. W tym pierwszym przypadku roszczenie konsumenta o zwrot świadczenia nienależnego staje się wymagalne już w chwili jego spełnienia, a zatem wtedy rozpoczyna się bieg jego przedawnienia (art. 120 § 1 zdanie pierwsze k.c.), z kolei w drugim przypadku początek biegu przedawnienia roszczenia powinien być ustalany tak samo, jak przy przyjęciu pierwszego ze wspomnianych stanowisk, a więc przedawnienie powinno rozpocząć swój bieg niezwłocznie po powstaniu roszczenia konsumenta o zwrot świadczenia nienależnego, ponieważ wtedy roszczenie stałoby się wymagalne, gdyby przedsiębiorca został wezwany przez konsumenta do spełnienia świadczenia w najwcześniejszym możliwym terminie, to jest od razu po powstaniu roszczenia. Należałoby jednak dodatkowo ustalić, kiedy powstało roszczenie konsumenta o zwrot nienależnego świadczenia, a więc kiedy świadczenie stało się nienależne.

Świadczenie spełniane przez konsumenta na rzecz przedsiębiorcy na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego jest nienależne już w chwili jego spełnienia. Konsument nie musi bowiem podejmować żadnych działań, aby takie postanowienie umowne go nie wiązało — nie wiąże go ono od samego początku (*ex tunc*) i z jego punktu widzenia powinno być traktowane tak, jak gdyby nigdy nie zostało zastrzeżone w treści umowy¹⁷. Tym samym, z perspektywy konsumenta spełnione przez niego świadczenie od samego początku nie ma podstawy prawnej.

¹⁷ Zob. wyroki TSUE z dnia 21 grudnia 2016 r., *Gutiérrez Naranjo, Palacios Martínez, Banco Popular Español*, C-154/15, C-307/15 i C-308/15, ECLI:EU:C:2016:980, pkt 61–66; z dnia 9 lipca 2020 r., *SC Raiffeisen Bank SA i BRD Groupe Société Générale SA p. JB i KC*, C-698/18 i C-699/18, ECLI:EU:C:2020:537, pkt 54; z dnia 16 lipca 2020 r., *CY p. Caixabank SA i LG i PK p. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, C-224/19 i C-259/19, ECLI:EU:C:2020:578, pkt 53; w polskim orzecznictwie zob. uzasadnienie uchwały SN z dnia 6 kwietnia 2018 r., III CZP 114/17, OSNC 2019, nr 3, poz. 26; w doktrynie zob. m.in. M. Bednarek, P. Mikłaszewski (w:) *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020, s. 821 (por. jednak M. Romanowski: *Dopuszczalność ograniczenia w czasie skutków uznania nieuczciwego postanowienia umowy konsumenckiej za niewiążące w świetle wyroku TSUE z 21.12.2016 r.* (w:) *Życie umowy...*, op. cit., s. 123–145).

Konsument może wystosować do przedsiębiorcy żądanie zwrotu spełnionego świadczenia od razu po jego spełnieniu i nie będzie to żądanie przedwczesne.

Przedawnienie roszczenia o zwrot takiego świadczenia rozpoczyna zatem swój bieg już w chwili spełnienia przez konsumenta świadczenia (w świetle poglądu przyjmującego, że z właściwości tych roszczeń wynika ich wymagalność już od chwili ich powstania) albo niezwłocznie po spełnieniu przez konsumenta świadczenia (według poglądu zakładającego, iż wszystkie zobowiązania z tytułu nienależnego świadczenia mają charakter bezterminowy).

Nawet w razie przyjęcia tego ostatniego zapatrywania jako korzystniejszego dla konsumenta z punktu widzenia przepisów o początku biegu przedawnienia roszczeń, i tak przedawnienie stanowi poważny problem dla konsumenta w przypadku, gdy umowa, na której podstawie spełniał on świadczenia, była umową długoterminową. W istocie wystarczy, że umowa łącząca konsumenta z przedsiębiorcą była wykonywana przez okres dłuższy niż sześć lat, podczas których konsument spełniał nienależne świadczenia, ponieważ w takim przypadku z upływem siódmego roku wykonywania umowy przedawni się roszczenie konsumenta o zwrot świadczenia, które spełnił w pierwszym roku wykonywania umowy, *etc.* (art. 118 k.c.)¹⁸. Przedawnienie roszczeń stanowi zatem dla konsumenta zagrożenie przy umowach długoterminowych, ponieważ roszczenia o zwrot świadczeń nienależnych spełnianych na podstawie niedozwolonych postanowień umownych mogą się przedawnić, zanim konsument dowie się o niedozwolonym charakterze tych postanowień.

III. BIEG PRZEDAWNIEŃ ROSZCZENIA RESTITUCYJNEGO KONSUMENTA — STANOWISKO TSUE

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej¹⁹, odpowiadając na pytania prejudycjalne sądów z różnych państw członkowskich, kilkakrotnie stwierdzał, że taki skutek krajowych przepisów o przedawnieniu roszczeń jest nie do pogodzenia z zasadą efektywności prawa unijnego, w tym przypadku dyrektywy 93/13. Zasada efektywności wymaga bowiem, aby prawo krajowe nie stwarzało nadmiernych barier w dochodzeniu przez konsumentów roszczeń restytucyjnych powstałych w wyniku kontroli niedozwolonego charakteru klauzul umownych. Warto przy tym

¹⁸ Nawet jeśli nienależnie spełniane świadczenia miały charakter świadczeń okresowych, to roszczenia o zwrot tych świadczeń nie mają charakteru roszczeń o świadczenia okresowe, a zatem roszczenia konsumenta o zwrot nienależnego świadczenia nie przedawniają się w terminie trzech lat przewidzianym dla świadczeń okresowych (zob. szerzej Ł. Węgrzynowski: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 7, s. 19–20 i tam przywołane orzecznictwo).

¹⁹ W odniesieniu do orzeczeń wydanych przez Trybunał Sprawiedliwości przed wejściem w życie Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) będzie dalej używany skrót „wyrok TS”.

podkreślić, że w świetle orzecznictwa TSUE problemem nie jest sam termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów powstałych wskutek stosowania przez przedsiębiorców niedozwolonych postanowień umownych. Trybunał wypowiedział się co do pięcioletnich, trzyletnich, a nawet dwuletnich terminów przedawnienia roszczeń restytucyjnych wynikających ze stosowania nieuczciwych klauzul umownych i nawet tych ostatnich nie zakwestionował z uwagi na samą długość terminu przedawnienia²⁰. Tym, co stanowi problem w oczach TSUE, jest, generalnie rzecz ujmując, bieg przedawnienia. W świetle orzecznictwa TSUE przedawnienie roszczeń konsumenta wynikających ze stosowania nieuczciwych klauzul umownych powinno być w jakiś sposób powiązane z chwilą, w której konsument miał lub mógł mieć świadomość nieuczciwego charakteru postanowień umownych, tak aby zapewnić mu, że bieg przedawnienia jego roszczenia nie zakończy się, zanim będzie on miał możliwość dochodzenia tego roszczenia²¹.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej analizował różne rozwiązania legislacyjne państw członkowskich dotyczące początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta i uznał za naruszające zasadę skuteczności prawa unijnego takie mechanizmy, które wiążą początek biegu przedawnienia roszczeń z chwilą zawarcia umowy obejmującej nieuczciwe klauzule²², z chwilą spełnienia świadczenia opartego na nieuczciwych klauzulach²³, a nawet z chwilą pełnego wy-

²⁰ Termin dwuletni został zaaprobowany w wyroku TSUE z dnia 15 grudnia 2011 r., *Banca Antoniana Popolare Veneta SpA p. Ministero dell'Economia e delle Finanze i Agenzia delle Entrate*, C-427/10, ECLI:EU:C:2011:844, pkt 25; termin trzyletni w wyrokach TSUE: z dnia 15 kwietnia 2010 r., *F.G. Barth p. Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung*, C-542/08, ECLI:EU:C:2010:193, pkt 28, oraz z dnia 9 lipca 2020 r., *SC Raiffeisen Bank SA i BRD Groupe Société Générale SA p. JB i KC*, C-698/18 i C-699/18, ECLI:EU:C:2020:537, pkt 64, a pięcioletni — w wyroku TSUE z dnia 16 lipca 2020 r., *CY p. Caixabank SA i LG i PK p. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, C-224/19 i C-259/19, ECLI:EU:C:2020:578, pkt 87.

²¹ Zob. orzecznictwo TSUE dotyczące roszczeń restytucyjnych wynikających ze stosowania nieuczciwych klauzul w umowach kredytu: wyrok z dnia 9 lipca 2020 r., *SC Raiffeisen Bank SA i BRD Groupe Société Générale SA p. JB i KC*, C-698/18 i C-699/18, ECLI:EU:C:2020:537 („zasada skuteczności stoi na przeszkodzie temu, by powództwo o zwrot podlegało trzyletniemu terminowi na jego wytoczenie, który zaczyna biec od dnia, w którym umowa wygasła, niezależnie od tego, czy w tym dniu konsument pozyskał wiedzę lub powinien był, racjonalnie rzecz biorąc, pozyskać wiedzę o nieuczciwym charakterze warunku tej umowy przywołanego na poparcie wniesionego przez niego powództwa o zwrot, ponieważ takie zasady mogą czynić nadmiernie utrudnionym wykonywanie przez tego konsumenta praw przyznanych mu przez dyrektywę 93/13”); wyrok z dnia 16 lipca 2020 r., *CY p. Caixabank SA i LG i PK p. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, C-224/19 i C-259/19, ECLI:EU:C:2020:578 („art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie temu, aby wystąpienie z powództwem o uznanie skutków restytucyjnych stwierdzenia nieważności nieuczciwego warunku umownego było obwarowane terminem przedawnienia, o ile moment rozpoczęcia biegu tego terminu i jego długość nie czynią praktycznie niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym korzystania przez konsumenta z prawa do żądania stosownych zwrotów opłat”); wyrok z dnia 8 września 2022 r., *E.K. i S.K. p. D.B.P.*, C-80/21, oraz *B.S. i W.S. p. M.*, C-81/21, oraz *B.S. i Ł.S. p. M.*, C-82/21, ECLI:EU:C:2021:242, pkt 98–100 („termin przedawnienia może być zgodny z zasadą skuteczności tylko wtedy, gdy konsument miał możliwość poznania swoich praw przed rozpoczęciem biegu lub upłynięciem tego terminu”).

²² Wyrok TSUE z dnia 16 lipca 2020 r., *CY p. Caixabank SA i LG i PK p. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, C-224/19 i C-259/19, ECLI:EU:C:2020:578, pkt 91.

²³ Wyrok TSUE z dnia 22 kwietnia 2021 r., *LH p. Profí Credit Slovakia s.r.o.*, C-485/19, ECLI:EU:C:2021:313, pkt 66; wyrok TSUE z dnia 8 września 2022 r., *E.K. i S.K. p. D.B.P.*, C-80/21, oraz *B.S. i W.S. p. M.*, C-81/21, oraz *B.S. i Ł.S. p. M.*, C-82/21, ECLI:EU:C:2021:242, pkt 98–100.

konania takiej umowy²⁴, jeśli którekolwiek z tych rozwiązań oznaczałoby możliwość upływu przedawnienia, zanim konsument dowiedział się lub powinien był się dowiedzieć o nieuczciwym charakterze postanowień zastosowanych w umowie przez przedsiębiorcę.

IV. PRZEPISY KODEKSU CYWILNEGO O POCZĄTKU BIEGU PRZEDAWNIEŃ ROSZCZEŃ RESTYTUCYJNYCH W ŚWIELE STANOWISKA TSUE

Rodzi się pytanie, w jaki sposób powyższe stanowisko TSUE można pogodzić z polskimi przepisami o początku biegu przedawnienia roszczeń konsumenta. Okazuje się, że nie jest to łatwe, ponieważ art. 120 § 1 k.c. w żaden sposób nie wiąże początku biegu przedawnienia z dowiedzeniem się albo możliwością dowiedzenia się o czymkolwiek (np. o roszczeniu, o powstaniu roszczenia, o okolicznościach kluczowych dla dochodzenia roszczenia). Trzeba nawet powiedzieć więcej: idea stojąca za art. 120 § 1 k.c. jest przeciwna wiązaniu początku biegu przedawnienia roszczenia z wiedzą czy też możliwością dowiedzenia się przez wierzyciela o roszczeniu. Początek biegu przedawnienia jest w art. 120 § 1 k.c. powiązany z samym roszczeniem, jego powstaniem i cechami. Początek biegu przedawnienia roszczeń, do których znajduje zastosowanie art. 120 § 1 zdanie drugie k.c., jest przez polskiego ustawodawcę celowo i świadomie oparty na zasadzie obiektywnej i niezależny od świadomości wierzyciela co do tego, czy przysługuje mu roszczenie, od innych okoliczności o charakterze indywidualnym i subiektywnym, leżących po stronie wierzyciela, czy też od jakichkolwiek działań (a nawet szerzej: zachowań) wierzyciela²⁵. W przypadku roszczeń bezterminowych, do których znajduje zastosowanie art. 120 § 1 zdanie drugie k.c., ten obiektywizm skutkuje powiązaniem początku biegu przedawnienia z chwilą powstania roszczenia, nie zaś z okolicznościami zachodzącymi po stronie wierzyciela.

²⁴ Wyrok TSUE z dnia 9 lipca 2020 r., *SC Raiffeisen Bank SA i BRD Groupe Société Générale SA p. JB i KC*, C-698/18 i C-699/18, ECLI:EU:C:2020:537, pkt 75.

²⁵ Zob. m.in. wyrok SN z dnia 24 kwietnia 2003 r., I CKN 316/01, OSNC 2004, nr 7–8, poz. 117, z glosą częściowo krytyczną M. Lemkowskiego, OSP 2005, z. 7–8, poz. 94; wyrok SN z dnia 18 stycznia 2008 r., V CSK 367/07, Legalis; uchwała SN z dnia 22 listopada 2013 r., III CZP 72/13, OSNC 2014, nr 10, poz. 97; wyrok SN z dnia 16 grudnia 2014 r., III CSK 36/14, OSNC 2016, nr 1, poz. 5; w doktrynie zob. w szczególności Z. K afkowski: *Przedawnienie...*, op. cit., s. 73–74; P. K        : *Poc  tek...*, op. cit., s. 78, 79–80, 82; R. Klimek: *Dyskusyjne...*, op. cit., s. 641–643, 646, 649; A. Stępień-Sporek (w.): A. Stępień-Sporek, F. Sporek: *Przedawnienie i terminy zawite*, Warszawa 2009, s. 72–73; A. Jedliński (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Część ogólna, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2012, s. 746, 748–749; T. Pałdyna: *Przedawnienie...*, op. cit., s. 36, 138–141; M. Pyziół-Szafnicka (w.): *Kodeks...*, op. cit., s. 1199; P. Zakrzewski (w.): *Kodeks...*, op. cit., art. 120, nt 1–2; B. Kordasiewicz (w.): *System...*, op. cit., s. 753; A. Brzozowski (w.): *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020, art. 120, nb 1, 3, Legalis; R. Strugała (w.): *Zobowiązania...*, op. cit., art. 120 k.c., nb 22, Legalis.

Można by podnieść zarzut, że jest to tylko jedna z możliwych interpretacji przepisów kodeksu cywilnego o początku biegu przedawnienia, sprzyjająca dłużnikowi. Przedawnienie jest jednak ze swojej istoty instytucją sprzyjającą dłużnikowi. Obiektywizm początku biegu przedawnienia, na którym oparty jest art. 120 § 1 k.c., ma zapewnić, że dla każdego dłużnika termin przedawnienia roszczenia będzie przewidywalny, a ponadto będzie on taki sam, jak termin przedawnienia roszczeń tego samego rodzaju przysługujących wobec innych dłużników, niezależnie od okoliczności zachodzących po stronie konkretnego wierzyciela. Okoliczności istniejące po stronie wierzyciela mają pozostać bez wpływu na długość terminu przedawnienia, gdyż wierzyciel ma być pozbawiony wpływu na długość terminu przedawnienia²⁶. Taki kształt przepisów o początku biegu przedawnienia, który zapewnia, że to ustawodawca decyduje o długości terminu przedawnienia, a strony stosunków cywilnoprawnych są pozbawione wpływu na długość tego terminu, służy zagwarantowaniu stabilności stosunków prawnych i pewności obrotu prawnego²⁷.

V. POCZĄTEK BIEGU PRZEDAWNIEŃ ROSZCZENIA RESTITUCYJNEGO KONSUMENTA — STANOWISKO SĄDU NAJWYŻSZEGO

Sąd Najwyższy podejmuje pierwsze próby wykładni przepisów kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń restytucyjnych w taki sposób, aby pozostać w zgodzie z wykładnią prawa unijnego zaprezentowaną przez TSUE. Po tych pierwszych próbach widać jednak, że jest to zadanie dość karkołomne. Rozstrzygając jedno z zagadnień prawnych, Sąd Najwyższy wyraził stanowisko (a właściwie powtórzył stanowisko wyrażone w kilku wyrokach TSUE), że bieg przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta nie może się rozpocząć, zanim konsument dowiedział się lub rozsądnie rzecz ujmując, powinien dowiedzieć się o niedozwolonym charakterze postanowienia²⁸. Z polskich przepisów o początku biegu przedawnienia roszczeń o zwrot nie-należnego świadczenia takiego stwierdzenia nie sposób jednak wyprowadzić.

²⁶ Jak stwierdził SN w wyroku z dnia 15 października 2020 r., I CSK 681/18, Legalis: „Artykuł 120 § 1 zd. 2 k.c. wyraża założenie, że bieg przedawnienia roszczeń nie powinien być uzależniony od zachowania samych uczestników obrotu, gdyż mogłoby to prowokować do oportunistycznego manipulowania instytucją przedawnienia, stawiając pod znakiem zapytania możliwość spełnienia przez nią funkcji gwarancyjnych”.

²⁷ Z. Klafkowski: *Przedawnienie...*, op. cit., s. 74; P. Księżak: *Początek...*, op. cit., s. 78; A. Stępień-Sporek (w:) A. Stępień-Sporek, F. Sporek: *Przedawnienie...*, op. cit., s. 51; T. Pałdyna: *Przedawnienie...*, op. cit., s. 72–74, 138–139, 142; P. Zakrzewski (w:) *Kodeks...*, op. cit., art. 120, nt 2. Por. też wyroki SN: z dnia 29 listopada 1999 r., III CKN 474/98, Legalis; z dnia 10 marca 2016 r., III CSK 131/15, OSNC-ZD 2017, nr C, poz. 54, oraz z dnia 4 października 2019 r., I CSK 511/18, OSNC-ZD 2020, nr C, poz. 52.

²⁸ Uchwała SN z dnia 13 stycznia 2022 r., III CZP 61/22, Biul. SN 2022, nr 1. Taki pogląd wyraził też wcześniej SN w końcowej części uzasadnienia uchwały (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56; SN nie podał jednak argumentów za tym stanowiskiem, ale tylko stwierdził, że należy je przyjąć, „kierując się dotychczasowym orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej”.

Zdaniem Sądu Najwyższego konsument może najwcześniej wezwać przedsiębiorcę do zwrotu świadczenia nienależnego spełnionego na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego właśnie z chwilą, gdy dowiedział się lub mógł się dowiedzieć o niedozwolonym charakterze klauzuli²⁹. W świetle wspomnianego wcześniej poglądu, zgodnie z którym roszczenie o zwrot świadczenia nienależnego, które było nienależne już w chwili jego spełnienia, staje się wymagalne od razu w momencie spełnienia świadczenia, takie stanowisko Sądu Najwyższego nie ma podstaw, ponieważ zgodnie z tym zapatrywaniem wymagalność roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego nie jest uzależniona od wezwania dłużnika do spełnienia świadczenia. Opowiedzenie się za tym poglądem na kwestię wymagalności roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego nie pozostawia miejsca na rozważania, kiedy konsument mógł wezwać przedsiębiorcę do zwrotu świadczenia, gdyż przedawnienie rozpoczyna bieg w chwili spełnienia świadczenia (art. 120 § 1 zdanie pierwsze k.c.).

Badanie, kiedy przypada najwcześniej możliwy termin wezwania przedsiębiorcy do zwrotu świadczenia nienależnego, i tym samym wiązanie początku biegu przedawnienia z chwilą przypadającą niezwłocznie po tym terminie, znajdowałyby uzasadnienie tylko w przypadku odrzucenia stanowiska wiążącego wymagalność takiego roszczenia już z chwilą spełnienia nienależnego świadczenia na rzecz przedsiębiorcy. Jego odrzucenie jest korzystniejsze dla konsumenta z punktu widzenia przepisów o przedawnieniu roszczeń, zatem wydaje się zrozumiałe, dlaczego Sąd Najwyższy poszedł tą drogą. Jednak nawet wówczas takie rozumienie art. 120 § 1 i art. 455 k.c., jakie prezentuje Sąd Najwyższy, a więc zakładające badanie, kiedy konkretny wierzyciel, uwzględniając jego indywidualną sytuację, mógłby wystosować do dłużnika wezwanie do spełnienia świadczenia, pozostawałoby sprzeczne z art. 120 § 1 k.c. i wyrażoną tam zasadą obiektywizmu początku biegu przedawnienia. Należy bowiem badać nie to, kiedy dany wierzyciel mógłby wezwać dłużnika do spełnienia świadczenia, ale to, jaki był najwcześniej możliwy termin wymagalności tego roszczenia. Ten termin jest zaś okolicznością obiektywną, zależną od przesłanek powstania roszczenia³⁰. Najwcześniej możliwy termin wymagalności roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego to moment przypadający niezwłocznie po powstaniu roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego. Najwcześniej możliwy termin wezwania ma być związany z roszczeniem i jego cechami, tak aby okoliczności leżące po stronie wierzyciela nie miały wpływu na termin przedawnienia.

W świetle wykładni art. 120 § 1 zdanie drugie k.c. w zw. z art. 455 k.c. zaprezentowanej przez Sąd Najwyższy początek biegu przedawnienia roszczenia restytucyjnego konsumenta jest zależny od okoliczności leżących po stronie wierzyciela,

²⁹ Jak się wydaje, stanowisko takie prezentują też P. Ruchała, G. Sikorski (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz*. Art. 353–626, pod red. M. Gutowskiego, art. 385¹, nb 58, Legalis.

³⁰ Por. A. Stepien-Sporek (w:) A. Stepien-Sporek, F. Sporek: *Przedawnienie...*, *op. cit.*, s. 72–73; T. Pałdyna: *Przedawnienie...*, *op. cit.*, s. 142–144.

gdyż hipotetyczna wymagalność tego roszczenia jest zależna od okoliczności leżących po stronie wierzyciela. Nadejście najwcześniejszego możliwego terminu wymagalności nie jest wystarczające do rozpoczęcia biegu przedawnienia roszczenia konsumenta, ponieważ, zdaniem Sądu Najwyższego, do rozpoczęcia biegu przedawnienia konieczne jest spełnienie dodatkowej przesłanki leżącej po stronie wierzyciela, a mianowicie wiedzy lub możliwości dowiedzenia się o niedozwolonym charakterze postanowienia umownego, na którego podstawie konsument spełnił świadczenie na rzecz przedsiębiorcy. Sąd Najwyższy, z uwagi na zapatrywanie TSUE na kwestię przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, stara się więc **rozerwać wynikający z kodeksu cywilnego związek początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych z okolicznościami obiektywnymi** dotyczącymi samego roszczenia oraz **powiązać ten początek z okolicznościami leżącymi po stronie wierzyciela** i zależnymi od niego. Jak dotychczas nie udało się jednak Sądowi Najwyższemu przedstawić przekonującego i spójnego uzasadnienia tego stanowiska, gdyż w istocie trudno dla niego znaleźć podstawę prawną w przepisach kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń.

VI. KRYTYKA KONCEPCJI SĄDU NAJWYŻSZEGO DOTYCZĄCEJ CHWILI POWSTANIA ROSZCZENIA RESTITUCYJNEGO KONSUMENTA

W uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r. (III CZP 61/22) Sąd Najwyższy podjął też próbę stworzenia konstrukcji roszczenia restytucyjnego konsumenta jako roszczenia powstającego dopiero wtedy, gdy konsument złoży oświadczenie co do tego, czy chce być związany niedozwoloną klauzulą zastosowaną przez przedsiębiorcę w umowie z nim. Należy jednak krytycznie ocenić takie stanowisko z uwagi na rezultaty, do których ono prowadzi, a które trzeba uznać za sprzeczne z dyrektywą 93/13. Po pierwsze, zapatrywanie takie wydaje się sztucznym nadawaniem niedozwolonym postanowieniom umownym wiążącego charakteru i sztucznym przyjmowaniem, że niedozwolone postanowienie umowne było ważne i skuteczne dla konsumenta w chwili, gdy spełniał on świadczenie na jego podstawie, tylko po to, aby nie przyznać, iż świadczenie konsumenta już od chwili jego spełnienia było nienależne. Przyjmowanie, że niedozwolone postanowienia umowne w umowach zawieranych z konsumentami stanowią od początku **skuteczną podstawę prawną** spełnionego przez konsumenta świadczenia, nie wydaje się zgodne z istotą niedozwolonych postanowień umownych, które nie wiążą konsumenta od samego początku. Można mieć wątpliwości, czy nadawanie niedozwolonym postanowieniom umownym takiego znaczenia (i niejako pośrednio **potwierdzanie ich skuteczności względem konsumenta** jako podstawy spełnionego przez niego świadczenia) spotkałoby się z aprobatą TSUE. Nasuwa się, przykładowo, pytanie, czy konsument

mógłby żądać zwrotu świadczenia spełnionego na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego od razu po jego spełnieniu i czy przedsiębiorca popadałby w opóźnienie, odmawiając zadośćuczynienia żądaniu konsumenta, skoro w świetle tego zapatrywania świadczenie konsumenta miało podstawę prawną w chwili jego spełnienia. Po drugie (choć kwestia jest powiązana z pierwszą), w swoim orzecznictwie TSUE nie wiąże biegu przedawnienia roszczeń konsumenta z chwilą, w której konsument wypowiedział się co do tego, czy wyraża zgodę na związanie się nieuczciwą klauzulą umowną, a tylko ze świadomością albo możliwością uzyskania przez konsumenta świadomości nieuczciwego charakteru klauzuli. Są to dwie odmienne okoliczności. Jak się wydaje, TSUE nie bez powodu daleki jest od przyjmowania założenia, że nieuczciwe postanowienie umowne, na którego podstawie konsument spełnił świadczenie na rzecz przedsiębiorcy, zachowuje jednak przejściowo swoją skuteczność wobec konsumenta, tak aby móc przez dłuższy okres twierdzić, iż świadczenie konsumenta ma podstawę prawną, a zatem nie powstaje jeszcze roszczenie restytucyjne konsumenta. W stosunku do konsumenta nieuczciwe postanowienie umowne **ma być niewiążące od samego początku** i ta kwestia zdaje się nie budzić wątpliwości w świetle orzecznictwa TSUE.

Upatrywanie (nieco „na siłę”) w niedozwolonym postanowieniu umownym skutecznej podstawy prawnej świadczenia spełnionego przez konsumenta nie jest więc krokiem we właściwym kierunku, a nawet powinno zostać uznane za sprzeczne z art. 385¹ § 1 zdanie pierwsze k.c. (a tym samym z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13). Tym bardziej nie jest krokiem we właściwym kierunku przypisywanie orzeczeniu sądu uznającemu postanowienie umowne za niedozwolone konstytutywnego charakteru i traktowanie go jak orzeczenia „tworzącego abuzywność”³¹.

³¹ Tak jednak SN w przywołanej wcześniej uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r. (III CZP 61/22, Biul. SN 2022, nr 1), w której uzasadnieniu stwierdzono, że sąd swoim orzeczeniem uznającym klauzulę umowną za niedozwolone postanowienie umowne w sposób konstytutywny „tworzy abuzywność” klauzuli (zob. krytykę tego stanowiska przedstawioną w: J. Zawadzka: *Dochodzenie...*, *op. cit.*, s. 248–249; por. też Ł. Węgrzynowski: *Wadliwość umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 4, s. 46; *idem*: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 7, s. 23–24). Trzeba mieć na uwadze, że w ostatnich latach wiele poglądów na kwestie związane ze stosowaniem niedozwolonych postanowień umownych w umowach zawieranych z konsumentami jest formułowanych przez pryzmat sporów dotyczących kredytów denominowanych lub indeksowanych w walucie obcej, które rzeczywiście w przeważającej mierze znajdują swój finał w sądzie. W związku z tym formułowane są nawet wnioski, że konsument może odmówić wyrażenia zgody na związanie się klauzulą abuzywną tylko przed sądem (por. K. Koźmiński: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 58). Stanowisko to wydaje się sprzeczne ze stanowiskiem TSUE zajętym m.in. w wyroku TSUE z dnia 4 czerwca 2009 r., *Pannon GSM Zrt. p. Erzsébet Sustikné Győrfi*, C-243/08, ECLI:EU:C:2009:350, w którym TSUE stwierdził, że „art. 6 ust. 1 dyrektywy należy interpretować w taki sposób, iż nieuczciwy warunek umowny nie wiąże konsumenta i że nie jest konieczne w tym względzie, żeby taki warunek został przez niego wcześniej skutecznie zaskarżony” (pkt 28). Rozważając charakter sankcji niezwiązania konsumenta niedozwolonym postanowieniem, jak i charakter roszczeń stron powstałych wskutek zastosowania takiego postanowienia, należy brać również pod uwagę prawną dopuszczalność pozasądowego rozstrzygnięcia kwestii wynikłych z zastosowania przez przedsiębiorcę w umowie z konsumentem niedozwolonego postanowienia i dobrowolnego zaspokojenia roszczeń restytucyjnych stron. Umowy zawierane przez przedsiębiorców z konsumentami to także (a liczebnie nawet przede wszystkim) umowy o niskiej wartości świadczeń, zaś niedozwolony charakter postanowienia umownego może być między stronami bezsporny. Brak zaangażowania sądu w rozwiązanie sporu nie pozbawia postanowienia umownego niedozwolonego charakteru, a zaspokojonych pozasądowo roszczeń

Sankcja przewidziana w art. 385¹ § 1 zdanie pierwsze k.c. na wypadek stosowania niedozwolonych postanowień w umowach z konsumentami jest bardzo specyficzna i nieporównywalna z żadną inną sankcją znaną prawu polskiemu³². Szczególną cechą jest asymetryczna natura tej sankcji, a więc jej odmienność w odniesieniu do każdej ze stron umowy: konsumenta i przedsiębiorcy³³. Ta asymetryczna natura powoduje, że również moment powstania roszczeń restytucyjnych stron w razie zastosowania w umowie niedozwolonych postanowień nie powinien być ustalany w taki sam sposób, z pominięciem tego, której stronie dane roszczenie przysługuje. Z uwagi na związanie przedsiębiorcy niedozwolonym postanowieniem umownym, w odniesieniu do jego ewentualnych roszczeń restytucyjnych w stosunku do konsumenta można bronić poglądu, że dopóki konsument nie podejmie ostatecznej decyzji o skorzystaniu z ochrony przysługującej mu z powodu zastosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonego postanowienia umownego, na którego podstawie zostało spełnione świadczenie przedsiębiorcy, roszczenia restytucyjne przedsiębiorcy nie powstają, ponieważ pozostaje on związany tymi postanowieniami³⁴.

restytucyjnych jednej lub obu stron nie można traktować jako takich, które nigdy nie powstały wobec braku ingerencji sądu. Nietrafne jest zatem przekonanie, że dla powstania roszczeń restytucyjnych wskutek zastosowania niedozwolonego postanowienia w umowie konieczne jest uznanie postanowienia za niedozwolone orzeczeniem sądu albo złożenie przez konsumenta w toku postępowania sądowego oświadczenia co do tego, czy wyraża zgodę na związanie się niedozwolonym postanowieniem.

³² Charakter prawny sankcji niezwiązania konsumenta niedozwolonym postanowieniem umownym od początku budził wątpliwości w polskiej doktrynie. Podejmowane są próby przyporządkowania tej sankcji do jednej z sankcji tradycyjnie wyróżnianych w prawie polskim, jednak nie są one przekonujące (poglądy na temat charakteru sankcji z art. 385¹ k.c. zestawiają m.in. R. Trzaskowski: *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013, s. 576–584; M. Bednarek, P. Mikłaszewski (w:) *System...*, op. cit., s. 821; Ł. Węgrzynowski: *Wadliwość...*, op. cit., s. 42–43; P. Ruchała, G. Sikorski (w:) *Kodeks...*, op. cit., art. 385¹ k.c., nb 35, Legalis). Trafne jest zapatrywanie przyjmujące, że jest to specyficzna sankcja prawa konsumenckiego, nieporównywalna z dotychczas wyróżnianymi w prawie polskim postaciami wadliwości czynności prawnych (tak m.in. M. Lemkowski: *Materiałna ochrona konsumenta*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 2002, z. 3, s. 86–90; R. Trzaskowski: *Skutki...*, op. cit., s. 605–608; J. Pisuliński: *Sankcja...*, op. cit., s. 100–102; I. Karasek-Wojciechowicz: *Wpływ niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie stron umową*, Transformacje Prawa Prywatnego 2018, nr 2, s. 55–56; Ł. Węgrzynowski: *Wadliwość...*, op. cit., s. 43, idem: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021, pkt I–II*; idem: *Ustalenie nieważności umowy kredytu frankowego* (w:) *Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian*, pod red. W. Borysiaka, A. Gołaszewskiej, M. Olechowskiego, J. Wiercińskiego, Warszawa 2022, s. 180–181; K. Koźmiński: *Glosa do uchwały SN (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, Monitor Prawa Bankowego 2022, nr 3, s. 54*; P. Ruchała, G. Sikorski (w:) *Kodeks...*, op. cit., art. 385¹, nb 35, Legalis; P. Mikłaszewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy (red. serii) i W. Borysiaka (red. tomu), Warszawa 2023, art. 385¹, nt 43, Legalis).

³³ Zob. J. Pisuliński: *Sankcja...*, op. cit., s. 101–102. Przeciwno pogładowi o asymetrycznym charakterze sankcji niezwiązania konsumenta niedozwolonym postanowieniem umownym opowiada się Ł. Węgrzynowski: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa...*, op. cit., pkt I. Zob. też M. Skory: *Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta*, Kraków 2005, s. 186–188.

³⁴ Por. wyrok SA w Warszawie z dnia 18 listopada 2013 r., VI ACa 699/13, Legalis; wyrok SN z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr B, poz. 20, z glosą aprobowaną T. Świętńskiego, Glosa 2020, nr 4, s. 67; uchwała SN z dnia 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40, z częściowo krytyczną glosą T. Nowakowskiego, Glosa 2021, nr 4, s. 55 i n.; uchwała SN (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56. W doktrynie podobnie T. Nowakowski: *Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 5, s. 44, a także P. Ruchała, G. Sikorski (w:) *Kodeks...*, op. cit., art. 385¹, nb 54, Legalis,

Nie jest to dostatecznie wyjaśnione, ale przyjmuje się, że przedsiębiorca nie może się powołać na niedozwolony charakter postanowienia umownego, a zrobić to może tylko konsument³⁵. Z perspektywy roszczeń restytucyjnych przedsiębiorcy można by zatem twierdzić, że niedozwolone postanowienia, jeśli to na ich podstawie zostało spełnione świadczenie przedsiębiorcy, stanowią skuteczną podstawę prawną spełnionego świadczenia, pozbawiając to świadczenie — przynajmniej tymczasowo — charakteru świadczenia nienależnego. Inaczej jednak przedstawia się sytuacja w odniesieniu do roszczeń konsumenta, którego niedozwolone postanowienia umowne nie wiążą od samego początku i ten brak związania nie jest uzależniony od wystąpienia przez konsumenta na drogę sądową w celu ochrony jego praw. Jeśli to konsument świadczył na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego, świadczenie konsumenta od początku nie ma podstawy prawnej i dopiero następnie może on ewentualnie nadać podstawę prawną temu świadczeniu, rezygnując z ochrony przyznanej mu na wypadek stosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonych postanowień umownych.

Nie wydaje się więc właściwe ocenianie w taki sam sposób kwestii powstania roszczeń restytucyjnych obu stron³⁶. W odniesieniu do roszczeń restytucyjnych konsumenta można dostrzec duże ich podobieństwo do roszczeń restytucyjnych powstających w razie bezskuteczności zawieszonej umowy (*condictio indebiti*)³⁷. Tego

kórych zdaniem roszczenie przedsiębiorcy o zwrot nienależnego świadczenia nie powstanie tak długo, jak długo po stronie konsumenta istnieje możliwość sprzeciwienia się uznaniu klauzuli za niedozwoloną (ci ostatni autorzy wypowiadają się jednak tylko co do przypadków sądowego rozstrzygania sporów konsumentów z przedsiębiorcami). Odmienne L. Węgrzynowski: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 7, s. 23–24, który stwierdza, że przedsiębiorca może sam wytoczyć powództwo o ustalenie braku niedozwolonego charakteru postanowienia umownego i w ten sposób niejako wymusić na konsumencie podjęcie decyzji co do związania się niedozwolonym postanowieniem, a taka możliwość po stronie przedsiębiorcy oznacza, że ma on możliwość postawienia roszczenia w stan wymagalności w rozumieniu art. 120 § 1 zdanie drugie w zw. z art. 455 k.c. Stanowisko to autor uzasadnia obawą przed powstaniem kategorii roszczeń, które będą nieprzedawnialne przez długie lata, co jest sprzeczne z istotą przedawnienia. Powództwo o ustalenie braku abuzywności nie jest jednak „czynnością”, o której podjęcia przez wierzyciela zależy wymagalność roszczenia w rozumieniu art. 120 § 1 zdanie drugie k.c.

³⁵ U. Ernst, A. Rachwał, F. Zoll: *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2013, s. 166–167; J. Pisuliński: *Sankcja...*, *op. cit.*, s. 101; w orzecznictwie por. wyrok SA w Warszawie z dnia 18 listopada 2013 r., VI ACa 699/13, Legalis.

³⁶ Tak też P. Ruchała, G. Sikorski (w.): *Kodeks...*, *op. cit.*, art. 385¹, nb 53–55, Legalis.

³⁷ Co do kondycji *indebiti* powstającej w przypadku spełnienia świadczenia na podstawie czynności prawnej bezskutecznie zawieszonej zob. W. Serda: *Nienależne...*, *op. cit.*, s. 115 (przyp. 5), s. 116; E. Łętowska: *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000, s. 94–95; W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 202; W. Dubis (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2021, art. 410, nb 15; R. Trzaskowski (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2018, s. 516 (por. jednak P. Księżak: *Bezpodstawne...*, *op. cit.*, art. 410, nb 59, który przyjmuje w tym przypadku *condictio causa finita*). Na podobieństwo sankcji niezwiązania niedozwolonym postanowieniem umownym do bezskuteczności zawieszonej zwraca uwagę SN w uchwale (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56, z głosami częściowo krytycznymi Ł. Węgrzynowskiego, LEX/el. 2021 i T. Nowakowskiego, Glosa 2022, nr 1, s. 42 i n.; głosem krytyczną T. Czecha, Monitor Prawa Bankowego 2021, nr 11, s. 52 i n., oraz głosem aprobującą K. Koźmińskiego, Monitor Prawa Bankowego 2022, nr 3, s. 51 i n. Chociaż co do samego podobieństwa sankcji stanowisko to nie jest zasadne, to jednak z perspektywy roszczeń restytucyjnych konsumenta i rodzaju kondycji, na której są oparte jego

samemu nie można jednak powiedzieć o ewentualnych roszczeniach restytucyjnych przedsiębiorcy, skoro dla niego niedozwolone postanowienia umowne nie są niewiążące. Jeśli by chcieć poszukiwać podobnej sankcji w przepisach prawa polskiego, należałoby stwierdzić, że roszczenia restytucyjne przedsiębiorcy bardziej przypominają roszczenia restytucyjne oparte na *condictio causa finita*³⁸. Z perspektywy przepisów o przedawnieniu roszczeń to zróżnicowanie sytuacji prawnej przedsiębiorcy i konsumenta może prowadzić do skutków niekorzystnych dla konsumenta. Zrozumiała jest więc determinacja Sądu Najwyższego w znalezieniu interpretacji poprawiającej pozycję prawną konsumenta w tym aspekcie. Argumentacja Sądu Najwyższego wydaje się jednak godzić zarówno w przyjętą w kodeksie cywilnym konstrukcję obiektywizmu początku przedawnienia roszczeń (a tym samym w wartości, które stoją za tą konstrukcją), jak i w sankcję niezwiązania konsumenta niedozwolonym postanowieniem umownym (a zatem również w cele dyrektywy 93/13).

Wyrażone w uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r. (III CZP 61/22) stanowisko Sądu Najwyższego w kwestii biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów jest też niejasne albo co najmniej niespójne. Sąd Najwyższy przyjmuje bowiem, że roszczenie konsumenta o zwrot świadczenia nienależnego spełnionego na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego powstaje dopiero wtedy, gdy „powstaje abuzywność” postanowienia umownego, a to ma następować dopiero z chwilą stwierdzenia niedozwolonego charakteru klauzuli przez sąd albo złożenia przez konsumenta oświadczenia o odrzuceniu możliwości związania się niedozwoloną klauzulą, w oparciu o którą spełnił on świadczenie na rzecz przedsiębiorcy. W istocie zatem najpierw konsument uzyskuje możliwość dowiedzenia się o niedozwolonym charakterze postanowienia (co w świetle zapatrywania Sądu Najwyższego oznacza, że mógłby wezwać przedsiębiorcę do zwrotu świadczenia nienależnego, a zatem rozpoczyna się bieg przedawnienia roszczenia konsumenta), a dopiero później, w chwili stwierdzenia przez sąd niedozwolonego charakteru klauzuli albo złożenia przez konsumenta oświadczenia o odrzuceniu możliwości związania się tą klauzulą, „powstaje abuzywność” tego postanowienia umownego, a świadczenie spełnione przez konsumenta traci podstawę prawną i powstaje roszczenie konsumenta wobec przedsiębiorcy o jego zwrot. Gdyby zatem oprzeć się na zapatrywaniu Sądu Najwyższego, byłby to przypadek, w którym bieg przedawnienia roszczenia konsumenta rozpoczyna się, zanim to roszczenie powstanie i zanim „powstanie abuzywność”. Trudno przyjąć, że taka koncepcja pozostaje w zgodzie z prezentowaną przez TSUE wykładnią przepisów dyrektywy 93/13, w tym przede wszystkim ze skutkami nieuczciwego charakteru postanowień umownych w świetle dyrektywy.

roszczenia, można mówić o takim podobieństwie. Nie dotyczy to natomiast roszczeń przedsiębiorcy o zwrot świadczeń spełnionych przez przedsiębiorcę na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego.

³⁸ Por. W. Serda: *Nienależne...*, *op. cit.*, s. 79; E. Łętowska: *Bezpodstawne...*, *op. cit.*, s. 95; W. Dubis (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, art. 410, nb 9, Legalis.

VII. PRZEPISY KODEKSU CYWILNEGO O POCZĄTKU BIEGU PRZEDAWNIEŃ ROSZCZENIA RESTYTUCYJNEGO KONSUMENTA A ZASADA EFEKTYWNOŚCI PRAWA UNIJNEGO

Mimo krytycznych uwag, które nasuwają się po analizie stanowiska Sądu Najwyższego, trzeba zastrzec, że trudno w istocie formułować na ich podstawie zarzut pod adresem Sądu Najwyższego, ponieważ brzmienie obowiązujących przepisów nie ułatwia polskim sądom zadania przy próbach przeniesienia na polski grunt wskazań TSUE co do biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, a można by nawet stwierdzić, że czyni takie próby z góry skazanymi na niepowodzenie. Innymi słowy, problem nie leży w ograniczeniach zdolności argumentacyjnych polskich sądów, ale w treści przepisów, które nie pozostawiają wystarczająco dużego pola do interpretacji, aby udało się w nim zmieścić wykładnię spełniającą wymagania stawiane przez TSUE krajowym regulacjom dotyczącym przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów.

Wydaje się, że trudnością, która powstaje przy próbie „wtłoczenia” stanowiska TSUE w ramy prawne polskiej regulacji przedawnienia roszczeń restytucyjnych, jest także to, iż w prawie polskim początek biegu przedawnienia roszczeń bezterminowych należy ustalać, po pierwsze, „dwustopniowo”, a po drugie, obiektywnie. „Dwustopniowo”, ponieważ należy ustalić hipotetyczną wymagalność roszczenia, która przypada na dzień następujący niezwłocznie po hipotetycznym wezwaniu dłużnika do spełnienia świadczenia, zaś datę hipotetycznego wezwania należy ustalić, biorąc pod uwagę najwcześniejszy możliwy termin wystosowania takiego wezwania (art. 120 § 1 zdanie drugie w zw. z art. 455 k.c.); obiektywnie, ponieważ możliwość postawienia roszczenia w stan wymagalności ma być oceniana z uwzględnieniem obiektywnych cech danego roszczenia, nie zaś cech wierzyciela czy też okoliczności leżących po jego stronie³⁹.

Natomiast TSUE uważa za realizujący zasadę efektywności prawa unijnego bieg przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta powiązany z możliwością dowiedzenia się o nieuczciwym charakterze klauzuli. Nie ma tu zatem żadnej „dwustopniowości” (tj. uzależniania początku biegu przedawnienia od upływu okresu „niezwłocznie po” hipotetycznej wymagalności i uzależniania tej ostatniej od hipotetycznego wezwania do spełnienia świadczenia), zaś obiektywizm, który wprowadza TSUE do swojego stanowiska (wskazując na konieczność ustalenia, kiedy

³⁹ Trzeba też pamiętać, że Sąd Najwyższy wybrał zdecydowanie korzystniejszy dla konsumenta (z analizowanego tu punktu widzenia) pogląd w kwestii początku biegu przedawnienia roszczeń o zwrot świadczenia nienależnego, gdyż nie oparł się na zapatrywaniu (prezentowanym także w orzecznictwie SN; zob. przyp. 14), zgodnie z którym wymagalność tych roszczeń wynika z właściwości zobowiązania, a więc nie wymaga wezwania dłużnika do spełnienia świadczenia. Przy aprobach tego stanowiska próby wiązania początku biegu przedawnienia z chwilą dowiedzenia się o nieuczciwym charakterze postanowienia umownego będącego podstawą spełnienia świadczenia byłyby tym bardziej nieuzasadnione.

konsument powinien być dowiedzieć się o nieuczciwym charakterze klauzuli), nie odnosi się bezpośrednio do hipotetycznej wymagalności roszczenia, tak jak w prawie polskim, ale do dowiedzenia się przez konsumenta o nieuczciwym charakterze klauzuli umownej, na której podstawie spełnił on świadczenia. Są to zaś dwie różne kwestie.

Uzasadniony wydaje się wniosek, że tak określony początek biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, jakiego należałoby sobie życzyć w świetle stanowiska TSUE, nie jest przewidziany w obowiązujących przepisach kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń restytucyjnych. Obecnie sytuacja wygląda więc tak, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego początek biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta wynikłych ze stosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonych postanowień umownych nie jest ustalany na podstawie przepisów ustawowych, które odnoszą się do takich roszczeń, ale na podstawie interpretacji dyrektywy 93/13 wynikającej z orzecznictwa TSUE, którą Sąd Najwyższy próbuje godzić z przepisami kodeksu cywilnego o początku biegu przedawnienia, ale jak dotychczas próby te nie mogą zostać uznane za udane.

Rodzi się zatem pytanie, czy nie byłoby bardziej zasadnym rozwiązaniem przyznanie, że w świetle orzecznictwa TSUE polskie przepisy regulujące bieg przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta związanych ze stosowaniem przez przedsiębiorcę niedozwolonych postanowień umownych są sprzeczne z zasadą efektywności prawa unijnego⁴⁰ i rozważenie osobnej regulacji początku biegu przedawnienia tej kategorii roszczeń konsumentów.

Zanim zaproponuje się nowelizację przepisów kodeksu cywilnego o początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów, należy jeszcze przeanalizować, jak przedstawia się dotychczasowe stanowisko Sądu Najwyższego w powyższej kwestii w świetle obowiązków ciążących na sądach państw członkowskich w świetle prawa unijnego.

VIII. OBOWIĄZEK STOSOWANIA WYKŁADNI PROUNIJNEJ

1. WYKŁADNIA PROUNIJNA A BRAK BEZPOŚREDNIEGO SKUTKU DYREKTYW W UKŁADZIE HORYZONTALNYM

W pierwszej kolejności oceny wymaga to, czy postępowanie Sądu Najwyższego może zostać uznane za mieszczące się w granicach ciążącego na sądach państw członkowskich obowiązku dokonywania wykładni prounijnej prawa krajowego

⁴⁰ W tym kierunku wypowiada się Ł. Węgrzynowski: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 7, s. 21. Wątpliwości co do zgodności przepisów kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń restytucyjnych konsumentów z prawem unijnym podnosi też J. Pisuliński: *Sankcja...*, *op. cit.*, s. 110.

(zwanej też wykładnią zgodną)⁴¹. Analizę tej kwestii trzeba zacząć od zwrócenia uwagi na kontekst powstałego problemu prawnego, który został niesłusznie pominięty przez Sąd Najwyższy. Mianowicie spór, w którym problem powstał, toczył się między dwoma podmiotami prywatnymi (niebędącymi państwem ani tzw. emanacją państwa⁴²). W sporze tym konsument dochodził przeciwko przedsiębiorcy roszczenia wynikającego z przepisów prawa krajowego, stanowiących jednak implementację dyrektywy 93/13. Przedsiębiorca, przeciwko któremu roszczenie zostało skierowane, chciał zaś skorzystać z przysługującego mu na podstawie prawa krajowego zarzutu przedawnienia roszczenia i tym samym zwolnić się od odpowiedzialności wobec konsumenta. Stanowisko Sądu Najwyższego odwołujące się do konieczności zapewnienia efektywności dyrektywy 93/13 odnosi ten skutek, że przedsiębiorca zostaje pozbawiony zarzutu przedawnienia roszczenia i musi zaspokoić roszczenie konsumenta. W sprawie powstała zatem znana kontrowersja dotycząca skutku dyrektywy w układzie horyzontalnym, czyli między jednostkami (jednostkami są w tym kontekście wszystkie podmioty prawa inne niż państwo i jego emanacja, a więc również przedsiębiorcy) w sytuacji, w której powołanie się na normy dyrektywy pozwala jednej ze stron sporu dochodzić roszczeń przyznanych jej przez prawo krajowe w wyniku implementacji dyrektywy, ale dla drugiej strony sporu oznacza to pogorszenie jej sytuacji przez nałożenie na nią obowiązku na podstawie dyrektywy albo pozbawienie jej — z powołaniem na dyrektywę — uprawnień wynikających z przepisów prawa krajowego. Gdyby w sprawie zostały zastosowane przepisy prawa krajowego bez odwołania się do dyrektywy 93/13, roszczenie konsumenta zostałoby uznane za niezaskarżalne wskutek podniesienia przez przedsiębiorcę zarzutu przedawnienia.

Jako akty adresowane do państw członkowskich dyrektywy nie mogą wywoływać bezpośredniego skutku w stosunkach horyzontalnych⁴³. Ma to niekorzystne konsekwencje dla jednostek, jeśli dyrektywa zmierza do przyznania im określonych

⁴¹ Zob. m.in. A. Kalisz: *Wykładnia i stosowanie prawa wspólnotowego*, Warszawa 2007, s. 203; M. Koszowski: *Granice prounijnej wykładni prawa krajowego*, Rejent 2012, nr 10, s. 81; A. Sołtys: *Obowiązek wykładni prawa krajowego zgodnie z prawem unijnym jako instrument zapewniania efektywności prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, s. 43–45; M. Baran (w.): *System prawa Unii Europejskiej*, t. 1, Podstawy i źródła prawa Unii Europejskiej, pod red. S. Biernata, Warszawa 2020, s. 1043.

⁴² O kręgu podmiotów uznawanych za emanację państwa zob. m.in. C. Mik: *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, t. I, Warszawa 2000, s. 567–568; D. Wojtczak: *Bezpośredni skutek prawa wspólnotowego* (w.): *Stosowanie prawa wspólnotowego w prawie wewnętrznym z uwzględnieniem prawa polskiego*, pod red. D. Kornobis-Romanowskiej, Warszawa 2004, s. 73–75; M. Baran (w.): *System...*, *op. cit.*, t. 1, pod red. S. Biernata, s. 1052.

⁴³ Art. 288 akapit 3 TFUE. Orzecznictwo TS i TSUE dotyczące tego zagadnienia jest bardzo obszerne; zob. m.in. wyroki TS: z dnia 26 lutego 1986 r., *M.H. Marshall p. Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching)*, 152/84, ECLI:EU:C:1986:84, pkt 46 i 48; z dnia 14 lipca 1994 r., *P. Faccini Dori p. Recreb Srl*, C-91/92, ECLI:EU:C:1994:292, pkt 20 i 25, oraz z dnia 5 października 2004 r., *B. Pfeiffer i in. p. Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV*, C-397/01 do C-403/01, ECLI:EU:C:2004:584, pkt 108–109. Mimo zdecydowanego stanowiska TSUE w tej kwestii, w doktrynie są zgłaszane postulaty zaaprobowania skutku bezpośredniego dyrektyw także w stosunkach horyzontalnych; zob. m.in. M. Piechocki: *Bezpośrednia horyzontalna i incydentalnie horyzontalna skuteczność dyrektyw w krajowym porządku prawnym* (w.): *Stosowanie prawa wspól-*

uprawnień. Brak bezpośredniego skutku dyrektyw w stosunkach horyzontalnych jest jednak „rekompensowany” albo sanowany na kilka sposobów⁴⁴. Wśród nich najistotniejszy⁴⁵ polega na nałożeniu na organy krajowe, w tym sądy, obowiązku stosowania wykładni prawa krajowego zmierzającej do zapewnienia jego zgodności z prawem unijnym. Jeśli wykładnia prounijna przepisów prawa krajowego nie jest możliwa, stanowi to potwierdzenie niezgodności przepisu prawa krajowego z prawem unijnym. Organ krajowy powinien wówczas odmówić zastosowania takiego przepisu prawa krajowego i — jeśli jest to możliwe — zastosować przepis prawa unijnego, który podlega bezpośredniemu zastosowaniu⁴⁶. Za sposób sanowania braku bezpośredniego skutku dyrektyw w stosunkach horyzontalnych należy wreszcie uznać odpowiedzialność odszkodowawczą państwa członkowskiego w stosunku do jednostki, która doznała szkody na skutek tego, że dyrektywa nie została implementowana do prawa krajowego albo jej transpozycja była niewłaściwa⁴⁷. Sytuacja, gdy w drodze interpretacji krajowych przepisów prawa nie jest możliwe osiągnięcie celów dyrektywy, stanowi bowiem potwierdzenie tego, że co najmniej w tym obszarze dyrektywa nie została prawidłowo implementowana do prawa krajowego. Co więcej, nawet tam, gdzie wykładnia prounijna jest możliwa, nie jest wykluczony zarzut wadliwej implementacji dyrektywy.

notowego w prawie wewnętrznym z uwzględnieniem prawa polskiego, pod red. D. Kornobis-Romanowskiej, Warszawa 2004, s. 88–97, 111 i tam przywołana dalsza literatura.

⁴⁴ Por. S. Biernat: *Wykładnia prawa krajowego zgodnie z prawem Wspólnot Europejskich* (w:) *Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych*, pod red. C. Mika, Toruń 1998, s. 141–142; D. Wojtczak: *Bezpośredni...*, *op. cit.*, s. 58; T. Koncewicz: *Sędziowski obowiązek interpretacji prawa krajowego w zgodzie z prawem wspólnotowym*, *Przegląd Sądowy* 2000, nr 6, s. 46; A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 347–348, 351.

⁴⁵ Nie może być tu brane pod uwagę wywołanie przez dyrektywę skutku bezpośredniego, gdyż to może mieć miejsce w stosunkach wertykalnych (między jednostką a państwem lub emanacją państwa), które pozostają poza zakresem prowadzonych rozważań. Zob. w tej kwestii m.in. C. Mik: *Europejskie...*, *op. cit.*, t. I, s. 566–567.

⁴⁶ Wyroki TS: z dnia 4 lutego 1988 r., *M. Murphy i in. p. An Bord Telecom Eireann*, 157/86, ECLI:EU:C:1988:62, pkt 11; z dnia 28 września 1994 r., *Coloroll Pension Trustees Ltd p. J.R. Russell i in.*, C-200/91, ECLI:EU:C:1994:348, pkt 29; wyrok TSUE z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 31–33; zob. też S. Biernat: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 141–143; D. Wojtczak: *Bezpośredni...*, *op. cit.*, s. 58–61; A. Frąckowiak-Adamska: *Kompetencja do niezastosowania przez sędziego krajowego przepisu ustawy niezgodnego z Konstytucją lub prawem wspólnotowym* (w:) *Stosowanie prawa wspólnotowego w prawie wewnętrznym z uwzględnieniem prawa polskiego*, pod red. D. Kornobis-Romanowskiej, Warszawa 2004, s. 173–174; A. Kalisz: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 209; M. Baran (w:) *System...*, *op. cit.*, t. I, pod red. S. Biernata, s. 1060–1062. Z orzecznictwa TSUE wynika przy tym, że za bezpośrednio skuteczny może być uznany przepis jasny, niebudzący wątpliwości, bezwarunkowy oraz niezależny od dalszych działań podejmowanych przez Unię Europejską lub państwa członkowskie (por. np. wyrok TS z dnia 15 stycznia 1986 r., *Derrick Guy Edmund Hurd p. Kenneth Jones (Her Majesty's Inspector of Taxes)*, 44/84, ECLI:EU:C:1986:2).

⁴⁷ Zob. wyroki TS: z dnia 14 lipca 1994 r., *P. Faccini Dori p. Recreb Srl*, C-91/92, ECLI:EU:C:1994:292, pkt 27–29; z dnia 25 lutego 1999 r., *A. Carbonari i in. p. Università degli studi di Bologna, Ministero della Sanità, Ministero dell'Università e della Ricerca Scientifica and Ministero del Tesoro*, C-131/97, ECLI:EU:C:1999:98, pkt 52; z dnia 4 lipca 2006 r., *K. Adeneler i in. p. Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG)*, C-212/04, ECLI:EU:C:2006:443, pkt 112; wyroki TSUE: z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 43; z dnia 15 stycznia 2014 r., *Association de médiation sociale p. Union locale des syndicats CGT i in.*, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 50; por. też S. Biernat: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 143; T. Koncewicz: *Sędziowski...*, *op. cit.*, s. 45.

Obowiązek stosowania wykładni prounijnej jest pojmowany przez TSUE bardzo szeroko, jako powinność podejmowania przez organ krajowy stosujący prawo zabiegów interpretacyjnych „tak dalece, jak to możliwe”⁴⁸, aby zapewnić zgodność prawa krajowego z normami prawa unijnego. Trybunał nigdy nie poszedł wprawdzie tak daleko, aby uznać obowiązek wykładni zgodnej za nieograniczony, ale granice tego, co jest możliwe dla organów krajowych przy interpretacji prawa krajowego, są zakreślone bardzo niejednoznacznie. Z jednej strony wskazuje się, że treść obowiązku wykładni prounijnej powinna być rekonstruowana w oparciu o metody wykładni prawa, którymi dysponuje organ krajowy w świetle krajowego porządku prawnego (decyduje zakres uznania przysługującego temu organowi) i także w oparciu o nie należy określać granice obowiązku stosowania wykładni prounijnej, a więc granice tego, co jest możliwe, a co nie w procesie wykładni⁴⁹. Przedmiotem wykładni jest bowiem wciąż przepis prawa krajowego, a prawo unijne jedynie ukierunkowuje wybór jednego z możliwych rezultatów wykładni⁵⁰. W tym świetle zwraca się uwagę, że obowiązek stosowania wykładni prounijnej nie może prowadzić do zrekonstruowania z przepisów prawa krajowego normy, której nie dałoby się z tych przepisów wyinterpretować⁵¹. Z drugiej jednak strony podnosi się, że sformułowanie „tak dalece, jak to możliwe”, nie nawiązuje wprost do możliwości dokonywania wykładni i jej ograniczeń wynikających z prawa krajowego, ale raczej do zakresu kompetencji sądu krajowego⁵². Zasadniczo panuje zgodność co do tego, że obowiązek wykładni prounijnej nie oznacza obowiązku dokonywania wykładni

⁴⁸ Wyroki TS: z dnia 13 listopada 1990 r., *Marleasing SA p. La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, C-106/89, ECLI:EU:C:1990:395, pkt 8; z dnia 14 lipca 1994 r., *P. Faccini Dori p. Recreb Srl*, C-91/92, ECLI:EU:C:1994:292, pkt 26 i 30; z dnia 25 lutego 1999 r., *A. Carbonari i in. p. Università degli studi di Bologna, Ministero della Sanità, Ministero dell'Università e della Ricerca Scientifica and Ministero del Tesoro*, C-131/97, ECLI:EU:C:1999:98, pkt 48; z dnia 21 listopada 2002 r., *A. Testa i L. Lazzeri p. Commissione Nazionale per la Società e la Borsa (Consob)*, C-356/00, ECLI:EU:C:2002:703, pkt 43.

⁴⁹ Wyroki TS: z dnia 10 kwietnia 1984 r., *von Colson i Kamann p. Land Nordrhein-Westfalen*, 14/83, ECLI:EU:C:1984:153, pkt 28; z dnia 4 lutego 1988 r., *M. Murphy i in. p. An Bord Telecom Eireann*, 157/86, ECLI:EU:C:1988:62, pkt 11; z dnia 28 września 1994 r., *Coloroll Pension Trustees Ltd p. J.R. Russell i in.*, C-200/91, ECLI:EU:C:1994:348, pkt 29; z dnia 5 października 2004 r., *B. Pfeiffer i in. p. Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV*, C-397/01 do C-403/01, ECLI:EU:C:2004:584, pkt 116 i 118–119; z dnia 4 lipca 2006 r., *K. Adeneler i in. p. Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG)*, C-212/04, ECLI:EU:C:2006:443, pkt 111; z dnia 15 kwietnia 2008 r., *Impact p. Minister for Agriculture and Food i in.*, C-268/06, ECLI:EU:C:2008:223, pkt 101; z dnia 23 kwietnia 2009 r., *K. Angelidaki i in. p. Organismos Nomarchiakis Autodioikisis Rethymnis i in.*, C-378/07 do C-380/07, ECLI:EU:C:2009:250, pkt 200; z dnia 16 lipca 2009 r., *Mono Car Styling SA w likwidacji p. Dervis Odemis i in.*, C-12/08, ECLI:EU:C:2009:466, pkt 63; wyroki TSUE: z dnia 24 czerwca 2010 r., *F. Sorge p. Poste Italiane SpA*, C-98/09, ECLI:EU:C:2010:369, pkt 53; z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 27; zob. też S. Biernat: *Wykładnia...*, op. cit., s. 132–134; M. Szpunar: *Bezpośredni skutek dyrektyw w postępowaniu przed sądem krajowym (uwagi na tle najnowszego orzecznictwa)*, Państwo i Prawo 2004, z. 9, s. 57; A. Kalisz: *Wykładnia...*, op. cit., s. 207; A. Sołtys: *Obowiązek...*, op. cit., s. 250–257, 277–281.

⁵⁰ S. Biernat: *Wykładnia...*, op. cit., s. 132, 134; T. Konciewicz: *Sędziowski...*, op. cit., s. 36–37; A. Sołtys: *Obowiązek...*, op. cit., s. 278–279, 284.

⁵¹ S. Biernat: *Wykładnia...*, op. cit., s. 132; A. Sołtys: *Obowiązek...*, op. cit., s. 371.

⁵² M. Baran (w.): *System...*, op. cit., t. 1, pod red. S. Biernata, s. 1045.

*contra legem*⁵³. Jednak dokładne znaczenie tego ograniczenia także nie jest doprecyzowane⁵⁴. Jako drugi z czynników limitujących zakres obowiązku wykładni zgodnej TSUE wskazuje ogólne zasady prawa unijnego, takie jak zasadę pewności prawa i zakaz wstecznego skutku⁵⁵.

Na styku obowiązku stosowania wykładni prounijnej i odpowiedzialności państwa członkowskiego za brak implementacji albo niewłaściwą implementację dyrektywy powstają zagadnienia, które można zaliczyć do najtrudniejszych kwestii dotyczących szeroko rozumianego stosowania prawa unijnego, i które od dawna budzą wątpliwości w nauce prawa⁵⁶. Największe kontrowersje rodzą się we wspomnianych już sytuacjach, gdy w sporze między jednostkami pojawia się możliwość pogorszenia sytuacji jednej z nich na korzyść drugiej w wyniku powołania się przez tę ostatnią na dyrektywę⁵⁷. Trybunał Sprawiedliwości wyklucza możliwość nakładania na jednostki obowiązków na podstawie norm dyrektyw, które nie zostały implementowane albo nie zostały prawidłowo implementowane do krajowego po-

⁵³ Por. m.in. wyroki TS: z dnia 4 lipca 2006 r., *K. Adeneler i in. p. Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG)*, C-212/04, ECLI:EU:C:2006:443, pkt 110; z dnia 16 czerwca 2005 r., *Postępowanie karne p. M. Pupino*, C-105/03, ECLI:EU:C:2005:386, pkt 47; z dnia 15 kwietnia 2008 r., *Impact p. Minister for Agriculture and Food i in.*, C-268/06, ECLI:EU:C:2008:223, pkt 100; z dnia 23 kwietnia 2009 r., *K. Angelidaki i in. p. Organismos Nomarchiakis Autodioikisis Rethymnis i in.*, C-378/07 do C-380/07, ECLI:EU:C:2009:250, pkt 199; z dnia 16 lipca 2009 r., *Mono Car Styling SA w likwidacji p. Dervis Odemis i in.*, C-12/08, ECLI:EU:C:2009:466, pkt 61; wyroki TSUE: z dnia 24 czerwca 2010 r., *F. Sorge p. Poste Italiane SpA*, C-98/09, ECLI:EU:C:2010:369, pkt 52; z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 25; z dnia 15 stycznia 2014 r., *Association de médiation sociale p. Union locale des syndicats CGT i in.*, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 39; z dnia 19 kwietnia 2016 r., *Dansk Industri (DI) p. Estate of Karsten Eigil Rasmussen*, C-441/14, ECLI:EU:C:2016:278, pkt 32; z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, ECLI:EU:C:2018:631, pkt 40. W doktrynie polskiej zob. C. Mik: *Wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii Europejskiej* (w:) *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, pod red. S. Wronkowskiej, Kraków 2005, s. 162; S. Biernat: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 133; T. Koncewicz: *Sędziowski...*, *op. cit.*, s. 40; M. Szpunar: *Bezpośredni...*, *op. cit.*, s. 57; K. Kowalik-Bañczyk: *Powszechnotowa wykładnia prawa polskiego*, Europejski Przegląd Sądowy 2005, nr 3, s. 14; A. Kalisz: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 207; M. Baran (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 1, pod red. S. Biernata, s. 1046.

⁵⁴ Por. M. Koszowski: *Granice...*, *op. cit.*, s. 83–84; M. Baran (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 1, pod red. S. Biernata, s. 1046 i zestawione przez tych autorów poglądy doktryny.

⁵⁵ Wyroki TS: z dnia 8 października 1987 r., *Postępowanie karne p. Kolpinghuis Nijmegen BV*, 80/86, ECLI:EU:C:1987:431, pkt 13; z dnia 16 czerwca 2005 r., *Postępowanie karne p. M. Pupino*, C-105/03, ECLI:EU:C:2005:386, pkt 44; z dnia 4 lipca 2006 r., *K. Adeneler i in. p. Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG)*, C-212/04, ECLI:EU:C:2006:443, pkt 110; z dnia 15 kwietnia 2008 r., *Impact p. Minister for Agriculture and Food i in.*, C-268/06, ECLI:EU:C:2008:223, pkt 100; z dnia 23 kwietnia 2009 r., *K. Angelidaki i in. p. Organismos Nomarchiakis Autodioikisis Rethymnis i in.*, C-378/07 do C-380/07, ECLI:EU:C:2009:250, pkt 199; z dnia 16 lipca 2009 r., *Mono Car Styling SA w likwidacji p. Dervis Odemis i in.*, C-12/08, ECLI:EU:C:2009:466, pkt 61; wyroki TSUE: z dnia 24 czerwca 2010 r., *F. Sorge p. Poste Italiane SpA*, C-98/09, ECLI:EU:C:2010:369, pkt 52; z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 25; z dnia 15 stycznia 2014 r., *Association de médiation sociale p. Union locale des syndicats CGT i in.*, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 39; z dnia 19 kwietnia 2016 r., *Dansk Industri (DI) p. Estate of Karsten Eigil Rasmussen*, C-441/14, ECLI:EU:C:2016:278, pkt 32.

⁵⁶ Por. S. Biernat: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 145–146; A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 382–392 i tam przywołana wcześniejsza literatura.

⁵⁷ Skutek ten określa się jako negatywny wymiar wykładni prounijnej (M. Baran (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 1, pod red. S. Biernata, s. 1044).

rządki prawnego⁵⁸. Przekroczenie przez sąd państwa członkowskiego — w sporze między jednostkami — nieostro zarysowanych granic wykładni prounijnej przepisów prawa krajowego mających stanowić implementację dyrektywy prowadzi do naruszenia prawa unijnego, ponieważ oznacza w istocie nadanie normom dyrektywy bezpośredniego skutku w stosunkach horyzontalnych. Pogorszenie sytuacji jednostki w stosunkach horyzontalnych w wyniku zastosowania wykładni prounijnej przepisów prawa krajowego nie stanowi o naruszeniu prawa unijnego⁵⁹, jednak pogorszenie sytuacji jednostki wskutek przekroczenia granic wykładni zgodnej — już takie naruszenie stanowi⁶⁰. Niekiedy bardzo trudne jest ustalenie, gdzie przebiega granica między wykładnią prounijną przepisów krajowych a zabiegami organów krajowych nazywanymi wprawdzie „wykładnią prounijną”, a w rzeczywistości ukierunkowanymi na to, aby nie przyznać niezgodności prawa krajowego z prawem unijnym i tym samym — wadliwej implementacji dyrektywy. Takie zabiegi w sporach między jednostkami mogą zaś skutkować obciążeniem jednostki (czyli przedsiębiorcy w omawianych tu sprawach dotyczących roszczeń konsumentów) konsekwencjami wadliwej implementacji dyrektywy przez państwo członkowskie.

W związku z niesprecyzowanym charakterem granic obowiązku stosowania wykładni prounijnej zachodzi więc ryzyko zaistnienia sytuacji, w której państwo członkowskie niewłaściwie implementowało dyrektywę, wskutek czego jednostka zostałaby pozbawiona możliwości efektywnego skorzystania z uprawnień, które miały jej przysługiwać bezpośrednio na podstawie prawa krajowego w razie prawidłowej transpozycji dyrektywy, ale dzięki działalności „interpretacyjnej” organów państwa, w tym sądów, konsekwencji takiego stanu rzeczy nie poniesie państwo, do którego adresowany był obowiązek implementacji dyrektywy, lecz inna jednostka, na którą zostanie nałożony — z powołaniem na dyrektywę — obowiązek albo która zostanie — z powołaniem na dyrektywę — pozbawiona uprawnień wynikają-

⁵⁸ Wyroki TS: z dnia 26 lutego 1986 r., *M.H. Marshall p. Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching)*, 152/84, ECLI:EU:C:1986:84, pkt 48; z dnia 11 czerwca 1987 r., *Pretore di Salò*, 14/86, ECLI:EU:C:1987:275, pkt 19–20; z dnia 8 października 1987 r., *Postępowanie karne p. Kolpinghuis Nijmegen BV*, 80/86, ECLI:EU:C:1987:431, pkt 13; z dnia 13 listopada 1990 r., *Marleasing SA p. La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, C-106/89, ECLI:EU:C:1990:395, pkt 6; z dnia 26 września 1996 r., *Postępowanie karne p. L. Arcaro*, C-168/95, ECLI:EU:C:1996:363, pkt 36; z dnia 3 maja 2005 r., *Postępowanie karne p. S. Berlusconi i in.*, C-387/02, C-391/02 i C-403/02, ECLI:EU:C:2005:270, pkt 73; z dnia 16 lipca 2009 r., *Mono Car Styling SA w likwidacji p. Dervis Odemis i in.*, C-12/08, ECLI:EU:C:2009:466, pkt 59; wyroki TSUE: z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 37; z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, ECLI:EU:C:2018:631, pkt 42–45, z aprobowaną glosą A. Kastelik-Smazy: Europejski Przegląd Sądowy 2019, nr 12, s. 26 i n. Zob. też C. Mik: *Europejskie...*, *op. cit.*, t. I, s. 569, 579; T. Konciewicz: *Sędziowski...*, *op. cit.*, s. 44; A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 349, 353–361.

⁵⁹ Zob. S. Biernat: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 145; C. Mik: *Europejskie...*, *op. cit.*, t. I, s. 579; A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 381–384; M. Baran (w.): *System...*, *op. cit.*, t. I, pod red. S. Biernata, s. 1045, 1047. Por. też wyrok TS z dnia 5 października 2004 r., *B. Pfeiffer i in. p. Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV*, C-397/01 do C-403/01, ECLI:EU: C:2004:584, pkt 108 i 110.

⁶⁰ Por. A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 527–529.

cego dla niej z norm prawa krajowego, które miałyby inną treść, gdyby dyrektywa została prawidłowo transponowana do prawa krajowego.

Możliwość wystąpienia takiego ryzyka powoduje, że zastrzeżenia budzi rozpatrywanie obowiązku wykładni prounijnej przepisów prawa krajowego mających stanowić implementację dyrektyw w kategoriach obowiązku tak szerokiego, iż jego granice byłyby ledwie dostrzegalne⁶¹. Ujmowanie obowiązku wykładni zgodnej jako mieszczącego się w granicach rezultatów wykładni przepisów prawa krajowego, które wciąż byłyby możliwe, gdyby prawo wspólnotowe w ogóle nie było brane pod uwagę, pozwala przestrzegać zakazu horyzontalnego oddziaływania norm prawnych wynikających z dyrektyw⁶². Przy takim ujęciu granic wykładni prounijnej, w stosunkach między jednostkami nadal są bowiem stosowane przepisy prawa krajowego, co do których nie występuje już kontrowersja dotycząca tego, czy mogą nakładać na jednostki obowiązki i przyznawać im uprawnienia możliwe do realizowania przeciwko innym jednostkom. Bardziej przekonujące jest więc stanowisko przyjmujące, że treść obowiązku wykładni prounijnej, jak również jego granice powinny być rekonstruowane na podstawie metod wykładni prawa dostępnych dla danego organu krajowego w danej kategorii spraw w świetle krajowego porządku prawnego⁶³. Oparcie dla tego zapatrywania stanowi orzecznictwo TSUE. Przykładowo, w sprawie *Marleasing*⁶⁴, która najczęściej przywoływana jest na uzasadnienie poglądu o maksymalnie szerokim zakresie obowiązku wykładni zgodnej, stanowisko Trybunału sprowadzało się w istocie do wskazania, że spośród kilku interpretacji prawa krajowego możliwych w świetle reguł wykładni prawa obowiązujących w danym państwie członkowskim sąd krajowy powinien powstrzymać się od wyboru tej, która będzie prowadziła do sprzeczności prawa krajowego z prawem unijnym (ówcześnie: wspólnotowym). Sąd krajowy miał zatem wciąż poruszać się w możliwych rezultatach wykładni dopuszczalnych w świetle prawa krajowego i w tych ramach wykonać swój obowiązek wykładni prounijnej przez wybór interpretacji zgodnej z prawem unijnym⁶⁵. Trybunał nie zakłada natomiast istnienia obowiązku dokonywania wykładni prounijnej tam, gdzie taka wykładnia nie byłaby możliwa, biorąc pod uwagę ramy określone przez krajowe metody wykładni.

⁶¹ Por. M. Koszowski: *Granice...*, *op. cit.*, s. 90; *idem*: *Wykładnia prawa krajowego w zgodzie z prawem Unii Europejskiej*, Jurysta 2013, nr 3, s. 49. Przekonują w tym zakresie argumenty A. Soltys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 276–284.

⁶² Na tę zależność zwraca uwagę S. Biernat: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 145–146.

⁶³ A. Soltys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 371.

⁶⁴ Wyrok TS z dnia 13 listopada 1990 r., C-106/89, *Marleasing SA p. La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, ECLI:EU:C:1990:395.

⁶⁵ Zob. protokół z posiedzenia przed TS w sprawie C-106/89, European Court Reports 1990, I-04135–I-04143. Zob. też T. Konieczny: *Sędziowski...*, *op. cit.*, s. 36–37; A. Soltys, *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 276–278. Por. wyroki TS: z dnia 10 kwietnia 1984 r., *von Colson i Kamann p. Land Nordrhein-Westfalen*, 14/83, ECLI:EU:C:1984:153, pkt 25; z dnia 16 lipca 2009 r., *Mono Car Styling SA w likwidacji p. Dervis Odemis i in.*, C-12/08, ECLI:EU:C:2009:466, pkt 58 i 64.

2. WYKROCZENIE POZA GRANICE WYKŁADNI PROUNIJNEJ

Wspomniano już, że w analizowanej kwestii początku biegu przedawnienia roszczenia restytucyjnego konsumenta Sąd Najwyższy⁶⁶ próbował argumentować w tym kierunku, iż świadczenie konsumenta spełnione na podstawie zastosowanego przez przedsiębiorcę niedozwolonego postanowienia umownego nie jest pozbawione podstawy prawnej tak długo, jak długo orzeczeniem sądu nie zostanie „stworzona abuzywność” takiej klauzuli umownej. Jak wyjaśniono, taka wykładnia jest sprzeczna z dyrektywą 93/13 i dlatego nie może zostać zaaprobowana. Ostatecznie zaś Sąd Najwyższy⁶⁷ powtórzył zapatrywanie wyrażone przez TSUE, zgodnie z którym bieg przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta nie może się rozpocząć, zanim konsument dowiedział się lub rozsądnie rzecz ujmując, powinien się dowiedzieć o niedozwolonym charakterze postanowienia, mimo że takie stanowisko nie znajduje oparcia w polskich przepisach o początku biegu przedawnienia roszczeń o zwrot nienależnego świadczenia, ale tylko jest rezultatem przyjętej w orzecznictwie TSUE wykładni przepisów dyrektywy 93/13.

Kodeksowi cywilnemu jest znana konstrukcja podobna do tej, którą przyjął — za TSUE — Sąd Najwyższy, ale została ona ograniczona do przedawnienia roszczeń z czynów niedozwolonych (art. 442¹ § 1 k.c.)⁶⁸, roszczeń z tytułu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (art. 449⁸ k.c.) oraz roszczeń korzystającego z hotelu lub podobnego zakładu o naprawienie szkody wynikłej z utraty lub uszkodzenia rzeczy wniesionych do hotelu lub podobnego zakładu (art. 848 k.c.)⁶⁹. W odniesieniu do pierwszych dwóch z wymienionych kategorii roszczeń o początku przedawnienia przesądza możliwość powzięcia przez wierzyciela wiedzy o okolicznościach kluczowych dla istnienia roszczenia i możliwości jego dochodzenia, a więc powzięcia wiedzy o szkodzie i osobie obowiązanej do jej naprawienia; w świetle art. 848 k.c. o początku przedawnienia przesądza dowiedzenie się przez poszkodowanego o szkodzie.

Sąd Najwyższy nadał podobną treść normie określającej początek biegu przedawnienia roszczeń opartych na przepisach o nienależnym świadczeniu, mimo że różnica między brzmieniem przywołanych wyżej przepisów a brzmieniem art. 120 § 1 zdanie drugie k.c. jest w tym zakresie oczywista i dostrzegalna *prima facie*. Stanowisko Sądu Najwyższego narusza zatem zakaz nadawania różnym terminom

⁶⁶ Uchwała SN z dnia 13 stycznia 2022 r., III CZP 61/22, Biul. SN 2022, nr 1.

⁶⁷ Zob. też uzasadnienie uchwały (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

⁶⁸ Przepis ten znajduje zastosowanie także do roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji (ze zmianami przewidzianymi w art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 21 kwietnia 2017 r. o roszczeniach o naprawienie szkody wyrządzonej przez naruszenie prawa konkurencji, Dz. U. poz. 1132; dalej: u.n.s.n.k.) oraz roszczeń odszkodowawczych powstałych w wyniku czynów nieuczciwej konkurencji (w zakresie określonym w art. 20 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r. poz. 1233; dalej: u.z.n.k.).

⁶⁹ Por. też art. 852 k.c.

w obrębie tego samego aktu prawnego tego samego znaczenia (zakaz wykładni synonimicznej)⁷⁰ i tym samym narusza dyrektywy wykładni językowej. Rezultaty wykładni językowej nie są niemożliwe do przełamania, ale w tym przypadku brak było podstaw do ich przełamywania. Biorąc pod uwagę, że w dotychczasowym orzecznictwie dotyczącym tego aspektu sformułowaniu użytemu w art. 120 § 1 zdanie drugie k.c. było nadawane odmienne znaczenie niż to, które wynika z art. 442¹ § 1, art. 449⁸ i art. 848 k.c. (zob. pkt II wyżej), odstąpienie przez Sąd Najwyższy od wyników wykładni językowej godzi w pewność prawa. Ta zaś stanowi nie tylko wartość chronioną w świetle prawa krajowego, ale jest też uznawana za jedną z zasad ogólnych prawa unijnego, które z kolei, jak już wspomniano, są wymieniane wśród norm ograniczających obowiązek stosowania wykładni zgodnej⁷¹. Różnice brzmienia przywołanych wyżej przepisów są ponadto świadomą i celową decyzją polskiego ustawodawcy, o czym była już wyżej mowa. Cele te zaś nie tylko są wciąż aktualne, ale przede wszystkim mają podstawowe znaczenie dla obrotu prawnego (zagwarantowanie stabilności stosunków prawnych i pewności obrotu). Należy zatem stwierdzić, że rezultat językowej wykładni powyższych przepisów zabezpiecza istotne wartości, co przemawia przeciwko odejściu od tej wykładni.

Można by także podjąć próbę „obrony” stanowiska Sądu Najwyższego powołaniem się na rozszerzającą wykładnię przepisu art. 442¹ § 1 k.c., która zakładałaby, że przypadek nienależnego świadczenia również mieści się w pojęciu „roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym” i dlatego uzasadnione jest określenie reguł biegu jego przedawnienia na podstawie art. 442¹ § 1 k.c. Niezależnie jednak od tego, że taka konkluzja jest bardzo trudna do zaaprobowania z perspektywy zasad prawa cywilnego, to prowadziłaby ona też do pogorszenia sytuacji prawnej konsumenta, gdyż oznaczałaby oparcie odpowiedzialności przedsiębiorcy na zasadzie winy.

Można wreszcie rozważyć, czy przywołane wyżej przepisy kodeksu cywilnego przewidujące obliczanie terminu przedawnienia *a tempore scientiae* mogłyby być podstawą wnioskowania *per analogiam legis* i czy tą drogą można by skonstruować normę stanowiącą, że także przedawnienie roszczeń restytucyjnych konsumenta rozpoczyna się w terminie liczonym *a tempore scientiae* — od dnia, w którym konsument miał możliwość dowiedzenia się o niedozwolonym charakterze postanowienia umownego będącego podstawą świadczenia spełnionego na rzecz przedsiębiorcy. Dopuszczalność posłużenia się analogią w ramach prounijnej wykładni przepisów prawa krajowego nie budzi wątpliwości. Metod wykładni prounijnej nie należy bowiem ograniczać tylko do wykładni *sensu stricto*⁷², ale obejmują one również wnioskowania prawnicze znane danemu systemowi prawa

⁷⁰ Zob. L. Morawski: *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 117–118; por. też M. Zieliński: *Wykładnia prawa. Zasady — reguły — wskazówki*, Warszawa 2017, s. 296 (reguła 18).

⁷¹ Por. T. Konciewicz: *Sędziowski...*, *op. cit.*, s. 37–38; A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 524–525, 529.

⁷² Por. L. Morawski: *Zasady...*, *op. cit.*, s. 23–24.

krajowego⁷³. Mimo to dopuszczalność analogicznego stosowania wymienionych wyżej przepisów rodzi zasadnicze zastrzeżenia. Przytoczone przepisy o przedawnieniu biegnącym *a tempore scientiae* stanowią regulacje szczególne wobec ogólnych przepisów o przedawnieniu oraz początku jego biegu i dotyczą tylko ściśle określonych kategorii roszczeń⁷⁴. Wyjątki te potwierdzają regułę ogólną polskiej regulacji przedawnienia o niezależności początku biegu przedawnienia roszczeń (innych niż należące do wymienionych kategorii) od okoliczności leżących po stronie wierzyciela, w szczególności jego wiedzy o przysługującym mu roszczeniu. Jak zawsze przy regulacjach szczególnych, zarówno ich rozszerzająca wykładnia, jak i analogiczne stosowanie są mocno kontrowersyjne jako sprzeczne z przyjętymi zasadami wykładni i zasadami stosowania analogii⁷⁵. Trzeba brać pod uwagę zwłaszcza to, że analizowana sytuacja (przedawnienie roszczenia restytucyjnego konsumenta i początek jego biegu) jest uregulowana pozytywnie w przepisach o przedawnieniu, ponieważ mieści się w zakresie zastosowania regulacji ogólnej przedawnienia roszczeń (art. 120 § 1 k.c.). Przepisy szczególne miałyby być zatem stosowane przez analogię do stanów faktycznych unormowanych w ustawie, w odniesieniu do których nie jest w związku z tym spełniona podstawowa przesłanka rozpatrywania kwestii stosowania analogii *legis*, jaką jest luka w prawie, a więc brak prawnego unormowania danego przypadku⁷⁶. Przy tych kategoriach roszczeń bezterminowych, których początek biegu przedawnienia nie został odrębnie uregulowany, a do takich (zgodnie z jednym z prezentowanych poglądów) należą roszczenia o zwrot świadczenia nienależnego, o początku przedawnienia przesądza w aktualnym stanie prawnym obiektywna możliwość postawienia roszczenia w stan wymagalności. Do tego wystarczy zaś powstanie roszczenia.

W analizowanej sytuacji można mówić o istnieniu luki aksjologicznej⁷⁷, a zatem rozbieżności między obecnym kształtem systemu prawa a pożądanym wzorcem tego systemu. Taka luka jest jednak luką pozorną i nie uzasadnia posłużenia się analogią. Trafnie określono lukę aksjologiczną jako „postulat zmiany ustawy w kierunku pożądanym przez interpretatora”⁷⁸. To stwierdzenie dobrze charakteryzuje obowiązujący stan w kwestii początku biegu przedawnienia roszczeń restytu-

⁷³ Zob. m.in. M. Koszowski: *Granice...*, *op. cit.*, s. 88–90; A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 293–295.

⁷⁴ Poza kodeksem cywilnym terminy przedawnienia liczone *a tempore scientiae* są przewidziane w art. 297, art. 300¹³⁰ i art. 488 ustawy z dnia 15 września 2000 r. — Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.; dalej: k.s.h.), art. 289 ust. 1 i art. 298 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. — Prawo własności przemysłowej (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r. poz. 1170; dalej: p.w.p.) oraz art. 105 ust. 2 ustawy z dnia 29 listopada 2000 r. — Prawo atomowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r. poz. 1173; dalej: pr. at.).

⁷⁵ Zob. np. L. Morawski: *Zasady...*, *op. cit.*, s. 204–205, 236; Z. Radwański, M. Zieliński (w.): *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012, s. 491, 494–496, 531–532. Co do wyjątkowego charakteru przepisów o początku biegu przedawnienia roszczeń liczonym *a tempore scientiae* por. też P. Księżak: *Początek...*, *op. cit.*, s. 81; T. Pałdyna: *Przedawnienie...*, *op. cit.*, s. 139–140, przyp. 102.

⁷⁶ A. Nowacki: *Analogia legis*, Warszawa 1966, s. 9–14; L. Morawski: *Zasady...*, *op. cit.*, s. 230; Z. Radwański, M. Zieliński (w.): *System...*, *op. cit.*, t. 1, pod red. M. Safjana, s. 491, 494–496, 531–532.

⁷⁷ L. Morawski: *Zasady...*, *op. cit.*, s. 150–151.

⁷⁸ Por. stanowisko organu zreferowane w wyroku WSA w Gdańsku z dnia 8 lipca 2015 r., I SA/Gd 553/15, LEX nr 1790441.

cyjnych konsumenta. Stanowisko TSUE wskazuje bowiem, jakimi cechami nie powinny się charakteryzować rozwiązania legislacyjne państw członkowskich dotyczące biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, aby uniknąć zarzutu ich sprzeczności z zasadą efektywności prawa unijnego. Można stąd jednak wyprowadzać tylko twierdzenia o pożądanym kształcie polskich przepisów o przedawnieniu, nie zaś twierdzenia o aktualnej treści prawa polskiego.

W świetle powyższego wątpliwe jest zatem, czy rezultat pożądaný w świetle orzecznictwa TSUE jest możliwy do osiągnięcia w drodze prounijnej wykładni przepisów kodeksu cywilnego o początku przedawnienia roszczeń, niezależnie od tego, czy roszczenia restytucyjne konsumenta zostaną zakwalifikowane do roszczeń z zobowiązań bezterminowych, czy też zostanie zaaprobowane stanowisko wiążące wymagalność tych roszczeń już z chwilą spełnienia świadczenia nienależnego. Analizując podejmowane przez Sąd Najwyższy pierwsze próby wykładni prawa polskiego w świetle stanowiska TSUE, należy dojść do wniosku, że w istocie osiągnięcie tego rezultatu wymaga przymknięcia oczu na to, jak kwestia początku biegu przedawnienia takich roszczeń jest uregulowana w prawie polskim, i przejścia ponad tą regulacją wprost do tego, w jaki sposób przepisy dyrektywy 93/13 interpretuje TSUE w swoim orzecznictwie i jakie normy w kwestii przedawnienia roszczeń można wyprowadzić z przepisów dyrektywy. Takiego rodzaju zabiegi „interpretacyjne” (które trudno już nawet nazwać interpretacją obowiązującego prawa krajowego) nie wydają się możliwe do umiejscowienia w ramach wykładni przepisów prawa krajowego zgodnie z prawem unijnym. Wykładnia prawa krajowego zgodna z prawem unijnym nie polega bowiem na stosowaniu bezpośrednio w stosunkach między jednostkami norm wynikających z dyrektyw albo interpretacji ukształtowanej w orzecznictwie TSUE, z pominięciem przepisu prawa krajowego⁷⁹.

IX. ODWOŁANIE DO ZASADY PIERWSZEŃSTWA PRAWA UNIJNEGO

Brak możliwości zastosowania prounijnej wykładni stanowi potwierdzenie niezgodności przepisu prawa krajowego z prawem unijnym. To zaś rodzi konieczność rozważenia przez organ krajowy możliwości odwołania się do zasady pierwszeństwa prawa unijnego przed prawem krajowym i w konsekwencji odmowy zastosowania przepisu prawa krajowego sprzecznego z prawem unijnym⁸⁰. Sposób postępowania Sądu Najwyższego w przywołanej wyżej uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r. (III CZP

⁷⁹ Zob. P. Ruchała, G. Sikorski (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, art. 385¹, nb 4, Legalis. Por. też wyrok TSUE z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, ECLI:EU:C:2018:631, pkt 42–45.

⁸⁰ Zob. m.in. wyrok TS z dnia 4 lutego 1988 r., *M. Murphy i in. p. An Bord Telecom Eireann*, 157/86, ECLI:EU:C:1988:62, pkt 11; wyrok TSUE z dnia 19 stycznia 2010 r., *S. Küçükdeveci p. Swedex GmbH & Co. KG*, C-555/07, ECLI:EU:C:2010:21, pkt 53. W doktrynie zob. A. Frąckowiak-Adamska: *Kompetencja...*, *op. cit.*, s. 173.

61/22) prowadzi do takiego właśnie rezultatu: odmowy zastosowania art. 120 § 1 zdanie drugie k.c. (samodzielnie, ewentualnie w związku z art. 455 k.c. — w zależności od przyjętego stanowiska w kwestii bezterminowego charakteru roszczenia restytucyjnego) i podjęcia próby wydania orzeczenia w oparciu o normy prawa unijnego⁸¹. Przepisy dyrektywy 93/13 nie regulują jednak wprost zasad dotyczących sposobu dochodzenia roszczeń przez konsumentów w razie stosowania przez przedsiębiorców nieuczciwych postanowień umownych, a tym bardziej nie określają wprost zasad biegu przedawnienia tych roszczeń. Sąd Najwyższy podjął więc próbę samodzielnego skonstruowania normy prawa unijnego dotyczącej początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, opierając się przy tym na wykładni dyrektywy 93/13 dokonanej w orzecznictwie TSUE.

Taki sposób postępowania Sądu Najwyższego budzi zasadnicze zastrzeżenia. Odmowa zastosowania przepisu prawa krajowego i rozstrzygnięcie w oparciu o normy prawa unijnego nie zawsze są bowiem możliwe, na przykład z powodu braku przepisów prawa unijnego, które znajdują bezpośrednie zastosowanie w danej sytuacji. Tak jest w szczególności wtedy, gdy norma prawa unijnego bezpośrednio stosowana miałaby wynikać z dyrektywy, a spór, w którym miałaby zostać zastosowana w miejsce przepisu prawa krajowego, toczy się między jednostkami, a więc w układzie horyzontalnym⁸². Trybunał Sprawiedliwości w swoim orzecznictwie podkreśla, że nawet jeśli przepis dyrektywy jest jasny, precyzyjny oraz bezwarunkowy i ma na celu przyznanie jednostkom praw lub nałożenie na nie obowiązków, „nie może być jako taki stosowany w ramach sporu zawisłego wyłącznie pomiędzy jednostkami”⁸³. Jak stwierdził TSUE, dyrektywa nie może być powoływana w sporze między jednostkami w celu wyłączenia stosowania uregulowania państwa członkowskiego sprzecznego z tą dyrektywą⁸⁴. Sąd krajowy jest obowiązany odstąpić od stosowania przepisu krajowego sprzecznego z dyrektywą tylko wtedy, gdy dyrektywa ta jest powoływana wobec państwa członkowskiego lub jego emanacji⁸⁵. Możliwość bezpośredniego stosowania norm prawa unijnego w stosunkach między

⁸¹ Przypomina to zatem działanie w tzw. sytuacji substytucji; por. A. Kalisz: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 210.

⁸² Por. wyroki TSUE: z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 40–41; z dnia 25 czerwca 2015 r., *VI „Indėlių ir investicijų draudimas” i Virgilijus Vidutis Nemaniūnas*, C-671/13, EU:C:2015:418, pkt 57–60; z dnia 10 października 2017 r., *E. Farrell p. A. Whitty i in.*, C-413/15, EU:C:2017:745, pkt 30–35; z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, ECLI:EU:C:2018:631, pkt 42–45. Zob. też S. Biernat: *Wykładnia...*, *op. cit.*, s. 141; C. Mik: *Europejskie...*, *op. cit.*, t. I, s. 569.

⁸³ Wyrok TSUE z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, ECLI:EU:C:2018:631, pkt 42 i przywołane tam wcześniejsze orzecznictwo: wyrok TS z dnia 5 października 2004 r., *B. Pfeiffer i in. p. Deutsches Rotes Kreuz, Kreisverband Waldshut eV*, C-397/01 do C-403/01, ECLI:EU:C:2004:584, pkt 109; wyroki TSUE: z dnia 24 stycznia 2012 r., *M. Dominguez p. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique i Préfet de la région Centre*, C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 42; a także z dnia 15 stycznia 2014 r., *Association de médiation sociale p. Union locale des syndicats CGT i in.*, C-176/12, EU:C:2014:2, pkt 36.

⁸⁴ Wyrok TSUE z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, ECLI:EU:C:2018:631, pkt 43; zob. podobnie wyrok TSUE z dnia 27 lutego 2014 r., *OSA*, C-351/12, ECLI:EU:C:2014:110, pkt 48.

⁸⁵ Wyrok TSUE z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, ECLI:EU:C:2018:631, pkt 44.

jednostkami w miejsce sprzecznego z prawem unijnym przepisu prawa krajowego istnieje między innymi wówczas, gdy norma prawa unijnego, która miałaby zostać zastosowana przeciwko jednostce, wynika z zasad ogólnych prawa Unii Europejskiej, na przykład zasady niedyskryminacji⁸⁶. Bezpośrednie stosowanie nie może jednak prowadzić do tego, że w jego wyniku na jednostkę zostanie nałożony obowiązek z powołaniem się bezpośrednio na dyrektywę⁸⁷.

Ciążący na organach krajowych obowiązek odmowy zastosowania przepisów prawa krajowego niezgodnych z prawem unijnym i zastosowania w to miejsce normy prawa unijnego również ma więc swoje granice⁸⁸. Mogą one powodować, że sąd krajowy stanie przed koniecznością zastosowania przepisu prawa krajowego, mimo jego niezgodności z prawem unijnym⁸⁹. Takie rozwiązanie może być niezbędne, aby nie doprowadzić do sytuacji, w której konsekwencje wadliwej implementacji dyrektywy do prawa krajowego zostają przerzucone z państwa członkowskiego na jednostkę⁹⁰.

Stanowisko Sądu Najwyższego przyjęte w przywoływanej uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r. (III CZP 61/22) wydaje się naruszać zasadę braku bezpośredniego skutku dyrektyw w stosunkach horyzontalnych. Przedsiębiorca został pozbawiony przysługującego mu w świetle przepisów prawa krajowego zarzutu przedawnienia i w konsekwencji — z powołaniem na dyrektywę 93/13 — został na niego nałożony obowiązek zadośćuczynienia roszczeniu konsumenta. Gdyby nie odmówiono zastosowania przepisów kodeksu cywilnego o początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych, konsument doznałby szkody, ale jej naprawienia mógłby żądać od Skarbu Państwa, gdyż to państwo niewłaściwie implementowało dyrektywę 93/13.

⁸⁶ Wyrok TS z dnia 28 września 1994 r., *Coloroll Pension Trustees Ltd p. J.R. Russell i in.*, C-200/91, ECLI:EU:C:1994:348, pkt 24, 26–27; wyroki TSUE: z dnia 15 stycznia 2014 r., *Association de médiation sociale p. Union locale des syndicats CGT i in.*, C-176/12, ECLI:EU:C:2014:2, pkt 41 oraz z dnia 19 kwietnia 2016 r., *Dansk Industri (DI) p. Estate of Karsten Eigil Rasmussen*, C-441/14, ECLI:EU:C:2016:278, pkt 37. Por. też wyrok TS z dnia 4 lutego 1988 r., *M. Murphy i in. p. An Bord Telecom Eireann*, 157/86, ECLI:EU:C:1988:62, pkt 11.

⁸⁷ A. Kastelik-Smaza: *Bezpośredni skutek dyrektyw w układzie horyzontalnym — glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 7.08.2018 r.*, C-122/17, *David Smith p. Patrickowi Meade 'owi i in.*, Europejski Przegląd Sądowy 2019, nr 12, s. 34.

⁸⁸ Trzeba ponadto podkreślić, że w przywołanym wyżej wyroku TSUE z dnia 7 sierpnia 2018 r., *D. Smith p. P. Meade i in.*, C-122/17, sąd krajowy (powołując się na to, iż dokonuje prounijnej wykładni przepisów prawa krajowego) odmówił zastosowania przepisu prawa krajowego i orzekł na podstawie przepisu dyrektywy, który był jasny, precyzyjny i bezwarunkowy, a więc mógłby podlegać bezpośredniemu zastosowaniu, gdyby powołała się na niego jednostka w sporze z państwem lub emanacją państwa. Mimo to TSUE stwierdził, że sąd krajowy dopuścił się naruszenia prawa unijnego, ponieważ zastosował bezpośrednio normy dyrektywy w stosunkach między jednostkami, a co więcej, doprowadziło to do nałożenia na jednostkę obowiązku (pozbawienia ubezpieczyciela możliwości powołania się na wyłączenie jego odpowiedzialności ubezpieczeniowej z uwagi na niezgodność tego wyłączenia z prawem unijnym). Natomiast w omawianym tu zakresie (kwestia biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta) dyrektywa 93/13 nie spełnia wymagań jasności, precyzyjności i bezwarunkowości.

⁸⁹ Zob. A. Kastelik-Smaza: *Bezpośredni...*, *op. cit.*, s. 34.

⁹⁰ Por. jednak C. Mik: *Europejskie...*, *op. cit.*, t. I, s. 575, który dopuszcza możliwość ponoszenia przez jednostki odpowiedzialności wobec innych jednostek za zachowanie zgodne z prawem krajowym, ale sprzeczne z dyrektywą, aby zapewnić ochronę beneficjariuszom dyrektywy, którzy w przeciwnym wypadku byłiby jej pozbawieni tylko dlatego, że państwo uchybiło obowiązкови transpozycji dyrektywy. Autor opowiada się jednak za tym, że w takiej sytuacji jednostce, która poniosła odpowiedzialność wobec innej jednostki, przysługuje roszczenie regresowe w stosunku do państwa.

X. PROBLEM PRAWIDŁOWEJ IMPLEMENTACJI DYREKTYWY 93/13

Kwestie granic wykładni prounijnej są zagadnieniem bardzo dyskusyjnym i należy się spodziewać, że przyjęte w niniejszym opracowaniu stanowisko o braku możliwości zastosowania wykładni prounijnej znajdzie zarówno zwolenników, jak i przeciwników. Niezależnie jednak od ostatecznego wniosku, a zatem nawet w razie stwierdzenia, że sposób postępowania Sądu Najwyższego nie stanowił odmowy zastosowania przepisu prawa krajowego i rozstrzygnięcia na podstawie normy prawa unijnego, ale mieścił się w granicach wykładni zgodnej, problem braku w prawie polskim regulacji początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów, która odpowiadałaby wymaganiom formułowanym przez TSUE w toku wykładni przepisów dyrektywy 93/13, i tak pozostanie nierozwiązany. W świetle norm dyrektywy 93/13 wynikających z orzecznictwa TSUE prawidłowa implementacja tej dyrektywy wymaga zapewnienia, aby prawo krajowe nie pozbawiało konsumenta możliwości dochodzenia jego roszczenia restytucyjnego, zanim konsument nie będzie miał możliwości dowiedzenia się o nieuczciwym charakterze postanowień zastosowanych w umowie z nim przez przedsiębiorcę. Tego celu polskie przepisy o przedawnieniu roszczeń w obecnym brzmieniu nie realizują.

W doktrynie nie jest jednoznacznie rozstrzygana kwestia, czy stosowana przez sądy krajowe wykładnia prounijna może zastępować prawidłową implementację dyrektywy do prawa krajowego⁹¹. Więcej argumentów przemawia jednak przeciwko takiej możliwości. Zasadniczo bowiem implementacja dyrektywy powinna zostać dokonana w przepisach krajowych mających wiążący charakter⁹². Zwraca się na to szczególną uwagę w odniesieniu do tych norm dyrektyw, które są ukierunkowane na przyznanie jednostkom praw i nałożenie na nie obowiązków. Prawidłowa implementacja dyrektywy wymaga wówczas stworzenia sytuacji jasnej, niedwuznacznej, w której jednostki będą miały możliwość poznania pełni swoich praw i pełnego zakresu swoich obowiązków⁹³. Za zasadnością tych wymagań przemawia względ na pewność prawa⁹⁴.

⁹¹ Przeciwno m.in. B. Kurcz: *Dyrektywy Wspólnoty Europejskiej i ich implementacja do prawa krajowego*, Kraków 2004, s. 175–177; pod pewnymi warunkami aprobującą A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 422–425.

⁹² W kwestii kryteriów prawidłowej implementacji dyrektywy zob. m.in. C. Mik: *Europejskie...*, *op. cit.*, t. I, s. 665–669; B. Kurcz: *Dyrektywy...*, *op. cit.*, s. 136–188 (zwłaszcza s. 147–165); A. Sołtys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 418–419; M. Baran (w.): *System...*, *op. cit.*, t. I, pod red. S. Biernata, s. 1027–1028, 1030–1031.

⁹³ C. Mik: *Europejskie...*, *op. cit.*, t. I, s. 667; B. Kurcz: *Dyrektywy...*, s. 158–159; por. też wyroki TS: z dnia 17 października 1991 r., *Komisja p. Republice Federalnej Niemiec*, C-58/89, ECLI:EU:C:1991:391, pkt 13–14; z dnia 20 marca 1997 r., *Komisja p. Republice Federalnej Niemiec*, C-96/95, ECLI:EU:C:1997:165; C-168/85, pkt 35 (zob. też pkt 37 i pkt 40 tego wyroku, gdzie TS dodatkowo podkreślił, że państwo członkowskie nie może powoływać się na to, że jednostki mogą określić zakres swoich praw na podstawie samej dyrektywy, która jest opublikowana, mimo że dyrektywę charakteryzował w tej sprawie wysoki stopień szczegółowości).

⁹⁴ B. Kurcz: *Dyrektywy...*, *op. cit.*, s. 191.

Ci autorzy, którzy dopuszczają możliwość zapewnienia właściwej implementacji dyrektywy w drodze wykładni prounijnej, formułują szereg okoliczności, od których miałaby być uzależniona tego rodzaju implementacja dyrektywy⁹⁵, a których w przypadku omawianego tu zagadnienia nie można uznać za spełnione. Jednym z wymagań miałoby być bowiem istnienie ustabilizowanej, niebudzącej wątpliwości linii orzeczniczej podążającej w kierunku zgodnym z prawem unijnym⁹⁶. Z analizy przedstawionej w pkt II wynika, że dotychczasowa praktyka orzecznicza sądów polskich w kwestii początku biegu terminu przedawnienia roszczeń restytucyjnych, zarówno z okresu sprzed akcesji Polski do Unii Europejskiej, jak i już po akcesji, jest jednoznacznie odmienna niż pożądany stan, który TSUE uznaje za zapewniający efektywność normom dyrektywy 93/13. Mimo to polski ustawodawca, implementując tę dyrektywę, nie zdecydował się na jednoznaczne uregulowanie kwestii początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta.

Podkreśla się ponadto, że w przypadku nieprawidłowej transpozycji dyrektywy wykładnia prounijna nie stanowi środka mogącego sanować w sposób trwały uchybień procesu implementacji. Wykładnia zgodna nie zastępuje implementacji, a tylko może tymczasowo pozwalać eliminować skutki wadliwej transpozycji dyrektywy⁹⁷. Takie stanowisko można również wyprowadzić z orzecznictwa TS, który stwierdził, że organy państwa członkowskiego posługujące się wykładnią zgodną mogą kontynuować taką praktykę w celu zapewnienia skuteczności dyrektywy, ale dopóki państwo członkowskie nie przyjmie przepisów niezbędnych do jej pełnej implementacji⁹⁸, z czego wynika, iż wykładnia prounijna stosowana przez sądy państwa członkowskiego pozostaje bez wpływu na obowiązek pełnej implementacji dyrektywy.

Warto też przypomnieć, że TS wypowiedział się w sprawie implementacji dyrektywy 93/13 do prawa jednego z państw członkowskich w drodze praktyki sądowej i zanegował taką możliwość, odwołując się do konieczności zagwarantowania pewności prawa w obszarze ochrony konsumentów. Jak stwierdził TS, nawet jeśli utrwalone orzecznictwo państwa członkowskiego dokonuje wykładni przepisów prawa krajowego w sposób uznany za spełniający wymogi tej dyrektywy, to i tak nie może to zapewnić jasności i precyzji, które są konieczne do spełnienia wymogu

⁹⁵ A. Soltys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 423–425.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 425.

⁹⁷ B. Kurcz: *Dyrektywy...*, *op. cit.*, s. 175; A. Soltys: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 415–416 i tam przywołana dalsza literatura.

⁹⁸ Wyrok TS z dnia 27 października 1993 r., *H. Steenhorst-Neerings p. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvrouwen*, C-338/91, ECLI:EU:C:1993:857, pkt 34: „If, however, despite its wording, the national courts consistently apply such a provision without distinction to women and men in the same situation, the national courts are not precluded from continuing to apply that provision in disputes before them in accordance with such case-law, which enables them to ensure that Article 4(1) of Directive 79/7 is given full effect **for so long as the Member State has not yet adopted the legislation necessary to implement it in full**” (wyróżnienie w treści cytatu — J.Z.).

pewności prawa, a jest to szczególnie istotne w dziedzinie ochrony konsumentów⁹⁹. Argument ten jest uzasadniony również w kwestii biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów. Jednostki, na które dyrektywa 93/13 nakłada obowiązki, a także jednostki, którym przyznaje ona uprawnienia, nie mogą w obecnym stanie prawnym ustalić pełnego zakresu swoich uprawnień/obowiązków. Jego ustalenie nie jest wprawdzie nadmiernie utrudnione w świetle samych tylko przepisów prawa polskiego, jednak jeżeli kwestia początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta miałaby być ustalana nie w świetle przepisów kodeksu cywilnego, lecz z uwzględnieniem norm prawa unijnego, takie trudności już powstają. Same przepisy dyrektywy 93/13 nie odnoszą się bowiem do tego zagadnienia — jest ono pozostawione prawodawcy krajowemu. Natomiast dokonywana przez TSUE interpretacja przepisów dyrektywy w kwestiach związanych z przedawnieniem roszczeń, którą posłużył się Sąd Najwyższy, sprowadza się do wskazań o treści negatywnej (jakie regulacje prawa krajowego w dziedzinie przedawnienia roszczeń konsumenta naruszają zasadę efektywności prawa unijnego), nie określają jednak treści norm dotyczących przedawnienia od strony pozytywnej, gdyż jest to rola prawodawcy krajowego. Ponadto, norma skonstruowana przez Sąd Najwyższy budzi zastrzeżenia w świetle zasad, na których oparta jest polska regulacja przedawnienia roszczeń. W swoim stanowisku Sąd Najwyższy nie przewidział bowiem żadnego terminu końcowego liczonego *a tempore facti*, z którego upływem roszczenia restytucyjne konsumentów uległyby przedawnieniu, co prowadzi do powstania kategorii roszczeń nieprzedawnialnych. Nie wydaje się, by z punktu widzenia prawa unijnego wymagane były aż tak daleko idące środki w celu zapewnienia efektywności normom dyrektywy 93/13 (por. uwagi w pkt XI).

Wszystko to prowadzi do wniosku, że należy rozważyć zmianę przepisów kodeksu cywilnego o przedawnieniu roszczeń restytucyjnych konsumentów wynikających ze stosowania w umowach zawieranych z nimi niedozwolonych klauzul umownych, ponieważ obowiązujący w tym względzie stan prawny budzi poważne wątpliwości odnośnie do prawidłowości implementacji dyrektywy 93/13, a orzecznictwo Sądu Najwyższego zmierzające do przeniesienia na grunt prawa polskiego wypracowanej przez TSUE wykładni przepisów tej dyrektywy, nawet jeśli zapoczątkowałoby ustabilizowaną i niebudzącą wątpliwości linię orzeczniczą, i tak nie będzie mogło zostać uznane za sanujące uchybienia w procesie transpozycji dyrektywy do prawa polskiego.

⁹⁹ Wyrok TS z dnia 10 maja 2001 r., *Komisja p. Królestwu Niderlandów*, C-144/99, ECLI:EU:C:2001:257, pkt 21: „As regards the argument advanced by the Netherlands Government that, if the Netherlands legislation were interpreted in such a way as to ensure conformity with the Directive — a principle endorsed by the Hoge Raad der Nederlanden (Netherlands) — it would be possible in any event to remedy any disparity between the provisions of Netherlands legislation and those of the Directive, suffice it to note that, as the Advocate General explained in point 36 of his Opinion, even where the settled case-law of a Member State interprets the provisions of national law in a manner deemed to satisfy the requirements of a directive, that cannot achieve the clarity and precision needed to meet the requirement of legal certainty. That, moreover, is particularly true in the field of consumer protection”.

XI. WZORCE DLA EWENTUALNEJ ODRĘBNEJ REGULACJI POCZĄTKU BIEGU PRZEDAWNIEŃ ROSZCZENIA RESTITUCYJNEGO KONSUMENTA

W przywołanym już wcześniej art. 442¹ k.c. można dostrzec dwa wzorce, na których można oprzeć ewentualną regulację biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta powstających w wyniku stosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonych postanowień umownych. Pierwszy, wynikający z § 1, to **uzależnienie początku** biegu przedawnienia od dowiedzenia się lub możliwości dowiedzenia się przez konsumenta o niedozwolonym charakterze klauzuli, a więc to rozwiązanie, za którym opowiedział się Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r. (III CZP 61/22). Drugi, alternatywny wzorec, można wywieść z § 3. To rozwiązanie polegałoby na **wstrzymaniu zakończenia biegu** przedawnienia, tak aby termin przedawnienia nie mógł się skończyć wcześniej niż po kilku latach od dowiedzenia lub możliwości dowiedzenia się przez konsumenta o niedozwolonym charakterze postanowienia. Analiza orzecznictwa TSUE prowadzi do wniosku, że to drugie rozwiązanie również pozostawałoby w zgodzie z wykładnią prawa unijnego prezentowaną przez TSUE¹⁰⁰.

Otwartą kwestią pozostałoby uzupełnienie ewentualnej odrębnej regulacji przedawnienia o definitywny termin przedawnienia liczony *a tempore facti*, gdyż jak dotychczas regulacje prawa polskiego przewidujące termin przedawnienia roszczeń biegnący *a tempore scientiae* z reguły zawierają jednocześnie określenie najpóźniejszego możliwego terminu przedawnienia liczonego *a tempore facti*¹⁰¹. Można by mieć wątpliwość, czy taki termin nie zostałby uznany przez TSUE za naruszający zasadę efektywności prawa unijnego, ponieważ wciąż mógłby on prowadzić do tego, że roszczenie restytucyjne konsumenta przedawni się, zanim konsument dowie się lub będzie mógł się dowiedzieć o niedozwolonym charakterze klauzuli zastosowanej przez przedsiębiorcę w umowie. Wątpliwość tę potęguje dodatkowo okoliczność, że termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta biegnący *a tempore facti* najprawdopodobniej musiałby zostać powiązany z chwilą spełnienia świadczenia na podstawie niedozwolonego postanowienia, a takie rozwiązanie zostało już przez TSUE uznane za naruszające zasadę efektywności prawa unijnego¹⁰². Z drugiej jednak strony można argumentować,

¹⁰⁰ Zob. przywołany już wyżej wyrok TSUE z dnia 8 września 2022 r., *E.K. i S.K. p. D.B.P.*, C-80/21, oraz *B.S. i W.S. p. M.*, C-81/21, oraz *B.S. i Ł.S. p. M.*, C-82/21, ECLI:EU:C:2021:242, pkt 98: „termin przedawnienia może być zgodny z zasadą skuteczności tylko wtedy, gdy konsument miał możliwość poznania swoich praw przed rozpoczęciem biegu **lub upłynięciem tego terminu**” (wyróżnienie w treści cytatu — J.Z.).

¹⁰¹ Zob. art. 442¹ § 1 zdanie drugie, art. 449⁸ zdanie drugie i art. 848 *in fine* k.c., art. 297, art. 300¹³⁰ i art. 488 k.s.h., art. 9 ust. 1 u.n.s.n.k., art. 289 ust. 1 i art. 298 p.w.p. oraz art. 105 ust. 2 pr. at. Wyjątkiem jest art. 442¹ § 3 k.c., który nie przewiduje końcowego terminu przedawnienia liczonego *a tempore facti*.

¹⁰² Zob. przywołane wcześniej wyroki TSUE: z dnia 22 kwietnia 2021 r. *LH p. Profi Credit Slovakia s.r.o.*, C-485/19, ECLI:EU:C:2021:313, pkt 66, oraz z dnia 8 września 2022 r., *E.K. i S.K. p. D.B.P.*, C-80/21, oraz *B.S. i W.S. p. M.*, C-81/21, oraz *B.S. i Ł.S. p. M.*, C-82/21, ECLI:EU:C:2021:242, pkt 98–100.

że prawo unijne nie jest co do zasady przeciwne definitywnym terminom, wprowadzonym z uwagi na interes publiczny, po których upływie roszczenia wygasają¹⁰³. Tym bardziej więc możliwy do zaakceptowania wydaje się termin definitywny przedawnienia, po którego upływie roszczenie nie wygasa, lecz staje się niezaskarżalne, a dodatkowo ochronę przed niekorzystnymi skutkami przedawnienia zapewnia możliwość stosowania *in casu* art. 5 k.c. i nieuwzględnienia zarzutu przedawnienia roszczenia. Za wprowadzeniem terminu definitywnego przedawnienia przemawia wzgląd na interes publiczny, ponieważ zapobiega to istnieniu kategorii roszczeń *de facto* nieprzedawnialnych, wymuszających na dłużnikach nie tylko „wieczyste” przechowywanie dokumentacji dotyczącej już zakończonych stosunków prawnych, lecz także ponoszenie kosztów „wieczystego” ubezpieczenia na wypadek zgłoszenia roszczeń przez konsumentów w odległej przyszłości¹⁰⁴.

Powiązanie terminu przedawnienia liczonego *a tempore scientiae* z terminem definitywnym liczonym *a tempore facti* nie jest, co prawda, bezwzględną zasadą prawa polskiego (por. art. 442¹ § 3 k.c.), ale wydaje się, że w odniesieniu do roszczeń restytucyjnych konsumentów nie zachodzą tak ważne powody, jak w przypadku szkód na osobie, aby zrezygnować z wprowadzenia definitywnego terminu przedawnienia. Musiałby on być oczywiście dłuższy niż ogólny termin przedawnienia (np. dziesięciolecie¹⁰⁵).

Argumenty przemawiające za uzupełnieniem ewentualnej odrębnej regulacji przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów o definitywny termin przedawnienia liczony *a tempore facti* wskazują jednocześnie na to, że lepszym wzorcem dla takiej regulacji jest jednak art. 442¹ § 1 k.c. (uzależnienie początku biegu przedawnienia od dowiedzenia się lub możliwości dowiedzenia się przez konsumenta o niedozwolonym charakterze postanowienia umownego), nie zaś art. 442¹ § 3 k.c., który takiego terminu definitywnego nie przewiduje.

¹⁰³ Taki wniosek można wyprowadzić z art. 11 dyrektywy Rady 85/374/EWG z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących odpowiedzialności za produkty wadliwe (Dz. Urz. WE L 210 z 7.08.1985 r.), w którym zobowiązano państwa członkowskie do zagwarantowania w ich ustawodawstwie, że prawa przyznane osobie poszkodowanej zgodnie z przepisami tej dyrektywy będą wygasły po upływie 10 lat od daty wprowadzenia przez producenta do obrotu produktu, który spowodował szkodę, chyba że osoba poszkodowana wszczęła przed upływem tego terminu postępowanie przeciwko producentowi. Jak zatem widać, dyrektywa przewiduje termin prekluzyjny. W sprzeczności z tym przepisem dyrektywy pozostaje art. 449⁸ zdanie drugie k.c., według którego dziesięciolecie terminu definitywny jest terminem przedawnienia, a nie terminem prekluzyjnym.

¹⁰⁴ O znaczeniu definitywnych terminów przedawnienia zob. Z. Radwański: *Przedawnienie roszczeń z czynów niedozwolonych w świetle znowelizowanego art. 442 k.c.*, Monitor Prawniczy 2007, nr 11, s. 593.

¹⁰⁵ Za terminem dziesięcioletnim przemawia przywołane wcześniej rozwiązanie przewidziane w art. 11 dyrektywy Rady 85/374/EWG z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących odpowiedzialności za produkty wadliwe.

XII. KWESTIE INTERTEMPORALNE

Rozważana wyżej nowa regulacja początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta wymagałaby ponadto unormowania kwestii intertemporalnych. W dziedzinie przedawnienia roszczeń z reguły przyjmowane jest rozwiązanie, zgodnie z którym nowe przepisy stosuje się do roszczeń powstałych przed dniem wejścia w życie nowelizacji, a według przepisów dotychczasowych w tym dniu jeszcze nieprzedawnionych¹⁰⁶.

Przy tak ukształtowanym przepisie intertemporalnym nowa regulacja nie znajdowałaby zastosowania do roszczeń, które przy aktualnym brzmieniu art. 120 § 1 k.c. byłyby już przedawnione w dniu wejścia w życie nowelizacji. W świetle stanowiska przyjętego we wcześniejszych rozważaniach, w sprawach, w których upłynął termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów z uwagi na brak regulacji wiążącej początek biegu ich przedawnienia z momentem powzięcia lub możliwości powzięcia przez konsumenta wiedzy o niedozwolonym charakterze postanowień umownych, nie można by pozbawić zarzutu przedawnienia przedsiębiorców, przeciwko którym te roszczenia byłyby kierowane. Podmiotem, który niewłaściwie implementował dyrektywę 93/13, jest bowiem państwo członkowskie, a odpowiedzialności za niewłaściwą transpozycję dyrektywy nie powinno się przerzucać na jednostki. Konsumenci, którzy z powodu obecnego kształtu przepisów o początku biegu przedawnienia ich roszczeń restytucyjnych nie mogliby efektywnie dochodzić swoich roszczeń wobec przedsiębiorców, mogliby domagać się naprawienia szkody od Skarbu Państwa, przy spełnieniu ogólnych przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej państw członkowskich za szkody wyrządzone naruszeniem prawa unijnego.

XIII. ZAKOŃCZENIE

Tak jak zaznaczono na wstępie, celem powyższych uwag jest zwrócenie uwagi na problem braku dostosowania polskich przepisów o początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych do norm wyinterpretowanych przez TSUE z treści dyrektywy 93/13 i skłonienie do refleksji nad tym, czy zasadne jest utrzymanie obecnego rozwiązania zakładającego poddanie roszczeń restytucyjnych konsumentów ogólnemu reżimowi rządzącemu początkiem biegu przedawnienia roszczeń z zobowiązań bezterminowych, czy może jednak bieg przedawnienia tych roszczeń powinien być uregulowany odrębnie. W świetle dotychczasowych wypowiedzi TSUE pożądanym wydaje się stan prawny, w którym początek biegu przedawnienia

¹⁰⁶ Por. m.in. art. XXXV ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. — przepisy wprowadzające ustawę — Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94 ze zm.); art. 2 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 80, poz. 538) oraz art. 38 u.n.s.n.k.

roszczeń restytucyjnych konsumenta będzie uregulowany podobnie, jak to przewidyują przepisy kodeksu cywilnego dla roszczeń z czynów niedozwolonych lub z tytułu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, a więc tak, aby był on uzależniony od okoliczności istniejących po stronie wierzyciela, chociaż do pewnego stopnia zobiektywizowanych, nie zaś od obiektywnych okoliczności dotyczących samego roszczenia, tak jak to ma miejsce obecnie. Ani stosowanie tych wyjątkowych rozwiązań w drodze analogii do roszczeń restytucyjnych konsumenta, ani subiektywizująca wykładnia art. 120 § 1 zdanie drugie w zw. z art. 455 k.c., ani wreszcie pominięcie ostatnio wymienionych przepisów i odwołanie się wprost do interpretacji dyrektywy 93/13 dokonanej przez TSUE w celu zapobieżenia ryzyku przedawnienia roszczeń konsumenta nie są rozwiązaniami niebudzącymi zastrzeżeń. Każde z nich pozwala „doraźnie” rozwiązać problem w konkretnej sprawie, a mianowicie wyeliminować ryzyko naruszenia interesów konsumenta wskutek przedawnienia jego roszczeń restytucyjnych wynikających ze stosowania przez przedsiębiorcę niedozwolonych postanowień umownych. Prowadzi to jednak w istocie do przerzucenia na przedsiębiorcę odpowiedzialności za niewłaściwą implementację przepisów dyrektywy 93/13 do polskiego porządku prawnego. Przedsiębiorca zostaje bowiem pozbawiony zarzutu przedawnienia przysługującego mu w świetle przepisów prawa krajowego. Ponadto, każde z powyższych rozwiązań „doraźnych” może mieć negatywne konsekwencje o szerszym wymiarze systemowym. Zarówno naruszanie przyjętych zasad stosowania analogii, jak i subiektywizująca wykładnia przepisów o początku biegu przedawnienia roszczeń z zobowiązań bezterminowych mogą stanowić precedens zapoczątkowujący tendencję do stopniowego „uelastyczniania” przepisów o przedawnieniu, które z racji pełnionej funkcji nie powinny być poddawane takim zabiegom¹⁰⁷.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę, że w rozumieniu art. 2 pkt b dyrektywy 93/13 konsumentem jest każda osoba fizyczna, która w umowach objętych dyrektywą działa w celach niezwiązanych z handlem, przedsiębiorstwem lub zawodem. Rozważana nowa regulacja początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych dotyczyłaby zatem również niektórych roszczeń przysługujących osobom fizycznym prowadzącym działalność gospodarczą, z uwagi na objęcie ich zakresem przedmiotowym i podmiotowym dyrektywy. Inną kwestią jest natomiast ewentualne objęcie zakresem rozważanej regulacji roszczeń restytucyjnych przysługujących osobom fizycznym w przypadku zawierania przez nie umów, do których odnosi się art. 385⁵ k.c. (od 7 stycznia 2024 r.: art. 385⁵ § 1 k.c.). Roszczenia osób fizycznych związane z zawieraniem tej kategorii umów nie są roszczeniami wynikającymi z uprawnień przyznanych jednostkom przez dyrektywę 93/13, ale wprowadza ona minimalny standard ochrony i pozwala państwom członkowskim na

¹⁰⁷ Na zagrożenia zwraca też uwagę Ł. Węgrzynowski: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 7, s. 23.

przyjęcie rozwiązań dalej idących (art. 8 dyrektywy 93/13). Zasadność rozciągnięcia na te roszczenia rozważanej tu nowej regulacji wymagałaby odrębnej analizy, która musiałaby być prowadzona z uwzględnieniem toczącej się szerszej dyskusji na temat modelu (i zakresu podmiotowego) ochrony słabszej strony stosunku prawnego. To samo dotyczy tej części umów zawieranych przez osoby objęte zakresem podmiotowym nowego art. 385⁵ § 2 k.c., które nie są zarazem objęte zakresem dyrektywy 93/13.

BIBLIOGRAFIA

- Baran M. (w:) *System prawa Unii Europejskiej*, t. 1, *Podstawy i źródła prawa Unii Europejskiej*, pod red. S. Biernata, Warszawa 2020.
- Bednarek M., Mikłaszewski P. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020.
- Biernat S.: *Wykładnia prawa krajowego zgodnie z prawem Wspólnot Europejskich* (w:) *Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych*, pod red. C. Mika, Toruń 1998.
- Borysiak W. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy (red. serii) i W. Borysiaka (red. tomu), Warszawa 2023, art. 455, Legalis.
- Brzozowski A. (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020, art. 120, Legalis.
- Czachórski W., Brzozowski A., Safjan M., Skowrońska-Bocian E.: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
- Czech T.: *Glosa do uchwały SN (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, Monitor Prawa Bankowego 2021, nr 11.
- Drapała P.: *Roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia. Glosa do wyroku SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00*, PPH 2003, nr 2.
- Dubis W., Jaroń E.: *Odsetki za opóźnienie co do nienależnego świadczenia*, Rejent 2000, nr 1.
- Dubis W. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2021, art. 410.
- Ernst U., Rachwał A., Zoll F.: *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2013.
- Frąckowiak-Adamska A.: *Kompetencja do niezastosowania przez sędziego krajowego przepisu ustawy niezgodnego z Konstytucją lub prawem wspólnotowym* (w:) *Stosowanie prawa wspólnotowego w prawie wewnętrznym z uwzględnieniem prawa polskiego*, pod red. D. Kornobis-Romanowskiej, Warszawa 2004.
- Janiak A.: *Glosa do wyroku SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00*, Państwo i Prawo 2002, z. 8.
- Janiak A. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022, art. 455, Legalis.

- Jastrzębski J., Koniewicz A.: *Wymagalność roszczeń*, PPH 2006, nr 5.
- Jedliński A. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Część ogólna, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2012.
- Kalisz A.: *Wykładnia i stosowanie prawa wspólnotowego*, Warszawa 2007.
- Karasek-Wojciechowicz I.: *Wpływ niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie stron umową*, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2018, nr 2.
- Kastelik-Smaza A.: *Bezpośredni skutek dyrektyw w układzie horyzontalnym — glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 7.08.2018 r., C-122/17, David Smith p. Patrickowi Meade'owi i in.*, *Europejski Przegląd Sądowy* 2019, nr 12.
- Kłafkowski Z.: *Przedawnienie w prawie cywilnym*, Warszawa 1970.
- Klimek R.: *Dyskusyjne problemy przedawnienia roszczeń*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2006, z. 3.
- Koncewicz T.: *Sędziowski obowiązek interpretacji prawa krajowego w zgodzie z prawem wspólnotowym*, *Przegląd Sądowy* 2000, nr 6.
- Kordasiewicz B. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Warszawa 2019.
- Koszowski M.: *Granice prounijnej wykładni prawa krajowego*, *Rejent* 2012, nr 10.
- Koszowski M.: *Wykładnia prawa krajowego w zgodzie z prawem Unii Europejskiej*, *Jurysta* 2013, nr 3.
- Kowalik-Bańczyk K.: *Prowspólnotowa wykładnia prawa polskiego*, *Europejski Przegląd Sądowy* 2005, nr 3.
- Koźmiński K.: *Glosa do uchwały SN (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, *Monitor Prawa Bankowego* 2022, nr 3.
- Księżak P.: *Początek biegu terminu przedawnienia roszczenia o wykonanie zapisu*, *Przegląd Sądowy* 2005, nr 1.
- Księżak P.: *Bezpodstawne wzbogacenie. Art. 405–414 k.c. Komentarz*, Warszawa 2007, art. 410, *Legalis*.
- Kurcz B.: *Dyrektywy Wspólnoty Europejskiej i ich implementacja do prawa krajowego*, Kraków 2004.
- Lemkowski M.: *Materiałna ochrona konsumenta*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2002, z. 3.
- Lemkowski M.: *Glosa do wyroku SN z dnia 24 kwietnia 2003 r., I CKN 316/01*, *OSP* 2005, z. 7–8, poz. 94.
- Łętowska E.: *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000.
- Machnikowski P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2021, art. 120, *Legalis*.
- Mik C.: *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, t. I, Warszawa 2000.
- Mik C.: *Wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii Europejskiej (w:) Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, pod red. S. Wronkowskiej, Kraków 2005.

- Mikłaszewski P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy (red. serii) i W. Borysiaka (red. tomu), Warszawa 2023, art. 385¹, Legalis.
- Morawski L.: *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.
- Naworski J.P.: *Glosa do wyroku SN z dnia 14 listopada 2013 r., II CSK 104/13*, Glosa 2015, nr 3.
- Nowacki A.: *Analogia legis*, Warszawa 1966.
- Nowakowski T.: *Glosa do uchwały SN z dnia 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20*, Glosa 2021, nr 4.
- Nowakowski T.: *Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 5.
- Nowakowski T.: *Glosa do uchwały SN (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, Glosa 2022, nr 1.
- Pałdyna T.: *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2012.
- Piechocki M.: *Bezpośrednia horyzontalna i incydentalnie horyzontalna skuteczność dyrektyw w krajowym porządku prawnym (w:) Stosowanie prawa wspólnotowego w prawie wewnętrznym z uwzględnieniem prawa polskiego*, pod red. D. Kornobis-Romanowskiej, Warszawa 2004.
- Pisuliński J.: *Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE (w:) Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE*, pod red. M. Romanowskiego, Warszawa 2017.
- Popiołek W. (w:) *Kodeks cywilny, t. II, Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021, art. 455, Legalis.
- Pyziak-Szafnicka M. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, pod red. M. Pyziak-Szafnickiej, P. Księżaka, Warszawa 2014.
- Radwański Z.: *Przedawnienie roszczeń z czynów niedozwolonych w świetle znove-lizowanego art. 442 k.c.*, Monitor Prawniczy 2007, nr 11.
- Radwański Z., Zieliński M. (w:) *System prawa prywatnego, t. 1, Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012.
- Romanowski M.: *Dopuszczalność ograniczenia w czasie skutków uznania nieuczciwego postanowienia umowy konsumenckiej za niewiążące w świetle wyroku TSUE z 21.12.2016 r. (w:) Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE*, pod red. M. Romanowskiego, Warszawa 2017.
- Ruchała P., Sikorski G. (w:) *Kodeks cywilny, t. II, Komentarz. Art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, art. 385¹, Legalis.
- Saczywko M., Mataczyński M. (w:) *Kodeks cywilny, t. I, Komentarz. Art. 1–352*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2021, art. 120, Legalis.
- Serda W.: *Nienależne świadczenie*, Warszawa 1988.
- Skory M.: *Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta*, Kraków 2005.

- Sobolewski P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy (red. serii) i W. Borysiaka (red. tomu), Warszawa 2023, art. 120, Legalis.
- Sołtys A.: *Obowiązek wykładni prawa krajowego zgodnie z prawem unijnym jako instrument zapewniania efektywności prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2015.
- Stecki L.: *Opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych*, Poznań 1970.
- Stępień-Sporek A. (w:) A. Stępień-Sporek, F. Sporek: *Przedawnienie i terminy zawite*, Warszawa 2009.
- Strugała R. (w:) *Zobowiązania. Przepisy ogólne i powiązane przepisy księgi I KC*, t. I, *Komentarz*, pod red. P. Machnikowskiego, Warszawa 2022, art. 120 k.c., Legalis.
- Szpunar M.: *Bezpośredni skutek dyrektywy w postępowaniu przed sądem krajowym (uwagi na tle najnowszego orzecznictwa)*, Państwo i Prawo 2004, z. 9.
- Świątnicki T.: *Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18*, Glosa 2020, nr 4.
- Trzaskowski R.: *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013.
- Trzaskowski R. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2018.
- Warciański M.: *Glosa do uchwały SN z dnia 26 listopada 2009 r., III CZP 102/09*, Przegląd Sądowy 2010, nr 6.
- Węgrzynowski Ł.: *Glosa do uchwały SN (7) z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, LEX/el. 2021.
- Węgrzynowski Ł.: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 7.
- Węgrzynowski Ł.: *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, LEX/el. 2021.
- Węgrzynowski Ł.: *Ustalenie nieważności umowy kredytu frankowego (w:) Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian*, pod red. W. Borysiaka, A. Gołaszewskiej, M. Olechowskiego, J. Wiercińskiego, Warszawa 2022.
- Węgrzynowski Ł.: *Wadliwość umowy kredytu frankowego*, PPH 2021, nr 4.
- Wiśniewski T. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2018.
- Zakrzewski P. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 117–125*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, LEX/el. 2019, art. 120.
- Zawadzka J.: *Dochodzenie przez konsumenta roszczeń związanych ze stosowaniem opłat alokacyjnych w umowie ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Monitor Prawniczy 2023, nr 4.
- Zieliński M.: *Wykładnia prawa. Zasady — reguły — wskazówki*, Warszawa 2017.

Słowa kluczowe: przedawnienie, konsument, niedozwolone postanowienia umowne, nienależne świadczenie.

JULITA ZAWADZKA

IS THERE A NEED FOR ANOTHER AMENDMENT TO THE PROVISIONS OF THE CONSUMER STATUTE OF LIMITATIONS?

S u m m a r y

The provisions of the Polish Civil Code (CC) on limitation periods prove problematic for the assertion by consumers of their claims against entrepreneurs when the entrepreneur uses unfair terms in consumer contracts creating long-term legal relationships. A consumer's claim for reimbursement of an undue performance made on the basis of an unfair term may become time-barred before the consumer becomes aware of the unfair nature of the term, as the provisions of CC in no way link the commencement of the running of the limitation period for consumer claims to the consumer's awareness of the unfair nature of the term (see Article 120 sec. 1 of CC). The Court of Justice of the EU has stated that such an effect of national statutes of limitation is incompatible with the principle of effectiveness of EU law. The Polish Supreme Court is attempting to interpret the provisions of CC on the statute of limitations for consumer claims in such a way as to remain in line with the position of the CJEU, but observation of these efforts by the Supreme Court forces one to ask whether its position is still an interpretation of the provisions of CC on the statute of limitations, or rather an adjudication on the basis of the CJEU jurisprudence, disregarding the Polish provisions on the commencement of the limitation period. The paper identifies benchmarks for possible amendments to the provisions on the commencement of the limitation period for consumer claims for undue performance.

Key words: statute of limitation, consumer, unfair contract terms, undue performance.